

Post-Sovyet Dönemde Türkiye'ye Yönelen Kadın Emek Göçü Profili: Kumkapı'da Tekstil Sektöründeki Satış Temsilcisi Kadınlar Örneği

Hilâl Çakmak^a, Irmak Yaman^b

Öz

1990'ların başında SSCB'ye bağlı ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasının ardından ülkelerinde ortaya çıkan aşırı yoksulluk, ücret düşüşleri ve siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerle bu ülkelerden, ülke sınırlarının dışına yoğun göçler yaşanmıştır. Post-Sovyet göçleri olarak adlandırılan bu göçlerde Türkiye, mevcut iş gücü talebi, uyguladığı esnek vize uygulamaları, coğrafi yakınlığı gibi nedenlerle göçmenler için önemli bir hedef ülke konumuna gelmiştir. Bu çalışmada İstanbul Kumkapı'da tekstil sektöründe çalışan eski Sovyet ülke kökenli kadın göçmenlerin emek piyasasındaki konumları ele alınmaktadır. Araştırma kapsamında bu göçmen kadınların; göçe karar süreçleri, göç etmelerinin ekonomik ve sosyal nedenleri, çalışma koşulları, aile ekonomilerine sağladıkları destek, boş zaman ve mekân değerlendirme biçimleri, geri dönüş eğilimleri, ileriye dönük planları ve emek piyasasına katılımında önemli bir merkez olan Kumkapı semtiyle ilişkileri gibi konuların irdelenmesi hedeflenmiştir. Kumkapı'da gerçekleştirilen nitel çalışmada 6 kadın göçmenle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Genellikle katılımcılar, özellikle ucuz iş gücü sağlamaları, görece nitelikli ve eğitilmiş olmaları, birçoğu kaçak çalışan olmaları ve işverenin birçok masrafını azaltması gibi nedenlerle emek piyasasında talep görmektedir. Düzenli veya düzensiz olarak yalnızca tekstil sektöründe değil; ev, bakım ve ofis hizmetlerinde de çalışan; kentin ve ekonominin silik, görünmeyen yüzleri olarak değerlendirilebilecek göçmen kadınların esasen sosyal sermayelerine çok da ters düşen işler yapmadıkları, göç süreçlerinde en büyük motivasyon kaynaklarının ise araçları olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Türkiye'ye kadın emek göçü • Göçün kadınsılaşması • Kumkapı • Düzensiz göç • Göçmen kadın profili

a (✉) Hilâl Çakmak, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Göç Çalışmaları Yüksek Lisans Programı, Fatih 34134 İstanbul. Eposta: hilal.cakmak9@gmail.com

b İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Göç Çalışmaları Yüksek Lisans Programı, Fatih 34134 İstanbul. Eposta: irmakyaman@yahoo.com

Başvuru: 13 Nisan 2018

Kabul: 29 Haziran 2018

Online First: 1 Temmuz 2018

Copyright © 2018 • Uluslararası Mülteci Hakları Derneği • <http://mejrs.com>

ISSN 2149-4398 • eISSN 2458-8962

DOI 10.12738/mejrs.2018.3.2.0005 • Yaz 2018 • 3(2) • 197-228

Araştırma odağında; Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ekonomisi istikrarsızlaşmış ülkelerden düzenli ve/veya düzensiz yollarla Türkiye'ye gelmiş, şu an İstanbul'un Kumkapı semtinde tekstil ürünleri satan mağazalarda satış temsilcisi olarak çalışan kadınlar bulunmaktadır. Araştırma kapsamında; Kumkapı'da ticaret ile uğraşan bu kadınların göç etmelerindeki sosyal ve ekonomik nedenler, göç kararını nasıl aldıkları, Türkiye'ye geliş süreçleri, bu süreçte aracılık/öncülük yapan kişi veya kurumlar ele alınmıştır. Ayrıca katılımcıların yasallık durumları, Kumkapı'da emek piyasasına dâhil olma süreçleri, çalıştıkları sektörler, çalışma koşulları, gelir düzeylerindeki değişim, sosyal yaşantılarında kimlerle iletişim kurdukları, çalışma mekânı olarak niçin burayı tercih ettikleri sorgulanmış olup geri dönüş planları ve geleceğe ilişkin hayalleri de irdelenmiştir.

Yerel literatüre bakıldığında Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Türkiye'ye göç etmiş olan göçmen kadın işçiler ile ilgili akademik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Ancak araştırmanın teorik arka planını anlamak adına var olan literatüre bakıldığında 20. yüzyılda artan küreselleşmenin, bu dönemde yapılan göçleri görece daha kolaylaştırdığı görülmektedir. Bu dönemdeki en önemli göçlerden biri 1991 sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması sonrası yaşanan göçlerdir. Zira SSCB sonrasında kurulan devletlerde yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, bu dönemde birçok insanı göçe mecbur bırakmıştır. Bu ülkelerden yapılan göçlerin büyük bir kısmı gerek coğrafi ve kültürel yakınlık, ulaşım maliyetlerinin düşüklüğü gerekse de sağlanan vize kolaylıklarından dolayı Türkiye'ye olmuştur (İçduygu, 2004, s. 49). Bu anlamda tarih boyunca da iç ve dış kaynaklı nüfus hareketlerine tanıklık eden Türkiye'nin stratejik ve coğrafi konumu, oldukça önemli olmuştur (Gür Geden ve Adıgüzel, 2016, s. 8).

Gerek BDT¹ ülkelerinden gerekse de bu topluluğun dışında kalan ancak aynı şekilde komünist yönetim biçimiyle yönetilen ve bu rejimin çöküşünden sonra yapılan göçlerin birçoğunun yönünün kendisine çevrilmiş olması nedeniyle Türkiye, o dönemde “göç alan bir ülke” konumuna gelmiştir. (Bulut, 2016, s. 71). Balkan ve eski Sovyetler Birliği ülke vatandaşları -özellikle Bulgaristan, Azerbaycan, Moldova, Ukrayna, Gürcistan ve Romanya- Türkiye'ye yönelen işgücü göçlerinin çoğunu oluşturmakta olup bu ülke vatandaşlarının Türkiye'ye geliş amaçlarının en önemlisi kısa veya uzun süreliğine legal ve illegal yollarla çalışma olduğu görünmektedir (Bulut, 2016, s. 71).

Bu göçlerin, hem Türkiye'de hem de dünyada birçok yönü ile alışılabilir göç deneyimlerini değiştiren birtakım özelliklere sahip olduğu söylenebilmektedir. Bunlardan en önemlisi göç süreçlerindeki “kadın” çoğunluğudur. Zira bu döneme kadar genel algı, göçün, barındırdığı riskler bakımından özellikle erkeklerin gerçekleştirdiği veya ailece bir erkek refakatinde gerçekleştirilen bir durum olduğuydu. Ancak

1 BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu); SSCB'nin dağılmasının ardından 11 cumhuriyetin (Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Moldova, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna) katılımı ile kurulmuş bir topluluktur (“Tarih Bilimi”, 2017).

özellikle Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan ülkelerinin dışına akan bu emek göçünün ağırlıklı çoğunluğunun kadın göçmenler olması, göçün bu bilindik eril yapısını kırmıştır. Bu da *göçün kadınsılaşması* tartışmalarını gündeme taşımaktadır.²

Post-Sovyet göçlerinin alışlagelmiş göç deneyimlerini kıran bir diğer yönü ise göç eden kadınların yüksek eğitim seviyesine sahip olmalarıdır. Özellikle Sovyet kökenli bu kadınların yüksek eğitim düzeyleri ve meslek sahibi olmaları dikkat çekici olmakla birlikte yüksek vasıflara sahip bu kadınların kendi meslekleri dışında alt mesleklerde çalışmalarının beyin israfına yol açacağı yönünde eleştiriler de mevcut bulunmaktadır (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009, s. 15).

Bu göçmenler genelde düzensiz göçmen konumunda oldukları için kayıtlı veri bulmak zor olsa da Ahmet İçduygu'ya göre bu kadınlar Türkiye'de genellikle sağlık, yeme içme, eğlence, bakım hizmetleri, tekstil, fuhuş vb. sektörlerde çalışmaktadırlar (2004, s. 11). Aynı zamanda ticarete kendilerine yeni bir alan açarak ülkeler arası fiyat farklarından etkilenmeden ve herhangi bir yasal yaptırıma tabi olmaksızın birtakım ticari faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Türkiye'ye gelip buradan satın aldıkları malları bavullarla/kolilerle kendi ülkelerine götürüp satmaktadırlar. Bu durum literatüre *bavul ticareti* olarak geçmiştir³ (Yapar Saçık, 2013, s. 808).

Araştırmanın örneklemini olan Kumkapı semti, İstanbul ilinin Fatih ilçesinde yer almaktadır. Kumkapı'nın tarihi geçmişine bakılacak olursa, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Fatih Sultan Mehmet zamanında Anadolu'dan getirilen Ermenilerin bir kısmının Kumkapı'ya yerleştirildiği ve o dönemde Müslüman nüfusun bölgedeki oranının oldukça az olduğu söylenebilmektedir (Birgül, 2013, s. 6–7, 76–77; Gür Geden, 2014, s. 110). Ayrıca 1960 sonrasında Kumkapı'ya gelen ve bu bölgenin demografik yapısını oluşturan en önemli unsurlardan birini de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan, terör ve maddi sıkıntılar gibi çeşitli sebeplerle Ülke içinde Yerinden Edilmiş Kişiler (Internally Displaced People) durumuna düşen Kürt nüfus oluşturmaktadır (Gür Geden, 2014, s. 112). Ayşe Gür Geden'in tezine göre iç göç dalgalarından sonra Kumkapı, sürekli göç almaya devam etmiş ve dış göçler başlamıştır (2014, s. 115). Bölgeye özellikle 1990 sonrasında eski SSCB ülkelerinden yoğun bir göç yaşandığı bilinmektedir. Yapılan çalışmada şimdilerde orada yaşayan bu Kürt

2 Bu tartışmalar ise genellikle Post-Sovyet göçleri kapsamında ele alınmaktadır (Iglicka 2001'den akt., Deniz ve Özgür, 2010, s. 23). Ayrıca "Kadın göçmenler dünya çapındaki tahmini 214 milyon uluslararası göçmenin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır (Humanrights Watch 2010: 7). IOM ve Birleşmiş Milletlerin verilerine göre, 2005 yılı itibarıyla, kadınlar tüm göçmen nüfusun %49,6'lık bölümünü oluşturmaktadır (IOM, 2012'den akt., Aslan ve Güzel, 2016, s. 318). Ek olarak "Rusya'dan Türkiye'ye yönelen göçlerde de kadınlar baskındır. Erder'in (2010, s. 48) belirttiğine göre; Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye gelen kadınların oranı 2001'de %63,9 iken 2004'te %65,7'dir" (Deniz ve Özgür, 2010, s. 23).

3 Bu göçler aynı zamanda göçmen kadınların memleketlerine vizesini uzatma, ürünlerini satma gibi çeşitli nedenlerle sürekli gidip gelmelerinden dolayı *mekik göçü* özelliği göstermektedir. Mekik göçü kendi ülkesi ve çevre ülkeler arasında bir dolaşım halinde olan bu ülkelerde tutunmak amacıyla çeşitli ticari faaliyetlerde bulunan, yalnız bu faaliyetleri kısa sürelerde gerçekleştiren, ekonomik ve toplumsal durumun imkânları doğrultusunda düzensiz olarak hareket halinde olan göç gruplarını ifade etmektedir (Erder, 2000, s. 253'ten akt., Kurt, 2014, s. 33).

nüfusun genellikle mağaza sahiplerini teşkil ettikleri ve bu göçmen işçilerin işverenleri oldukları gözlemlenmiştir.

Kentlerin dönüşümünde önemli bir rol oynayan göç, beraberinde mekânsal ayrışmaları da getirerek göçmenlerin yoğun bulunduğu kozmopolit ve devingen bölgeler oluşturmaktadır (Gür Geden, 2014, s. 109) ve söz konusu bölgelere, şehre yeni gelen göçmenlerin de akın etmesi nedeniyle, kentlerin bazı mahallelerinde “göçmen mekânları” meydana gelmesi olağan görülmektedir (Kaygalak, 2009, s. 25’ten akt., Gür Geden, 2014, s. 109). İşte Kumkapı da bu *göçmen mahallelerinden* biri olarak sayılabilmektedir (Gür Geden, 2014, s. 109). Çakırer Özservet’e göre, aslında şehirlerde göçmenler için tahsis edilmiş alanlar bulunmamaktadır. Ancak sosyal ağları ve alanları nedeniyle, bölgedeki göçmen yoğunluğu bir süre sonra görünür hale gelmektedir. Bu şekilde Kumkapı da bu tür yasa dışı göçmenlerin yoğun olduğu alanlardan biri olarak çeşitli gizli, enformel sektörlerin evi olmuştur (2014, s. 21).

Kumkapı; uluslararası bir ticaret merkezi olması, uluslararası otogara ve şehir içi ulaşım ağlarına (tramvay, metro, otobüs gibi) yakın olması, kayıt dışı iş imkanlarının çevrede görece bol bulunması, bölgenin kozmopolit yapısı ve göçmenlerin görünürlüklerini daha az kılması gibi sebeplerle göçmenler için önemli bir çalışma alanıdır. Bu bağlamda uluslararası emek göçünün en bariz şekilde örneklerinin görüldüğü semtlerden biri olarak Kumkapı örnekleme, bilinçli olarak tercih edilmiştir. Ve burada sözü edilen tartışma konularına ilişkin bir örneklik teşkil etmesi bakımından *Post-Sovyet Dönemde Türkiye’ye Kadın Emek Göçü Profili: Kumkapı’da Tekstil Sektöründeki Satış Temsilcisi Kadın Örneği* araştırmasının hedef kitlenin emek göçlerinin daha iyi anlaşılması bakımından önem arz ettiği ve bu anlamda literatüre mütevazı bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

Yöntem

İstanbul, Kumkapı’da, eski SSCB’den Türkiye’ye yönelen göçlerde önemli miktarda çoğunluğa sahip kadınların, emek piyasasına katılım süreçlerinin ve emek piyasasındaki konumlarının araştırıldığı bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmaktadır. Nitel araştırma; görüşmeler sırasında katılımcıların bireysel olarak ülkedeki davranış ve yaşam biçimlerinin, kanaat ve tutumlarının altında yatan nedenlerin vs. ortaya çıkarılması açısından araştırmacılara imkân tanımıştır.

Araştırmanın Modeli

Göçe karar aşamasından, harekete geçme ve yeni ülkeye yerleşme aşamasına kadar olan süreçte bireysel kararların belirleyiciliğini ölçmek, öncü göçmenlerin veya aracı kurum ve kişilerin rolünü belirlemek, göçmen kadınların kurdukları sosyal ilişkiler ve mekânsal bağlarının sosyal ve ekonomik ilişkilerde ne derece önemli oldu-

ğunu anlamak amacıyla *derinlemesine mülakatlar* gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların göç sürecindeki ve istihdam sonrasındaki ilişki ve rollerini ölçmek, konumlarını saptamak, emek göçü gerçekleştirmelerine zemin hazırlayan sosyal ve ekonomik nedenlerini anlamak, Türkiye'de geçimlerini idame ettirme biçimlerini görmek vs. ancak nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan derinlemesine mülakat tekniği ile mümkün olmuştur.

Mülakatlar gerçekleştirilmeden aylar öncesinde araştırma konusuna ilişkin literatür taranarak tanımlama muğlaklıkları araştırma için giderilmeye çalışılmış ve elde edilen bilgiler ilişkişel bir şekilde tasnif edilmiştir. Bu şekilde Post-Sovyet dönemde Türkiye'ye yapılan göçlerin genel hatları çizilmiş; yaptıkların göçün türü, sıklığı, akışın yoğunluğu, kalıcılığı, istihdam olanakları, buradaki avantaj ve dezavantajlı durumları vs. göç kavramları üzerinden ve literatürdeki diğer araştırmalarla kıyaslanarak anlaşılmiş, açıklığa kavuşturulmuştur. Yapılan araştırmalar esnasında bir yandan da araştırma konusu sınırlandırılarak araştırma planı hazırlanmış; araştırmanın başlığı, konusu, önemi, ana problemi, alt problemleri, varsayımları, kapsamı, sınırlılıkları ve araştırmada kullanılacak tanımlamalar belirlenmiştir.

Araştırma konusu ile ilgili yapılan literatür taraması sonrasında Kumkapı'ya çeşitli zamanlarda ziyaretler gerçekleştirilmiş, bu ziyaretlerde hem işverenlerle hem de göçmen kadın çalışanlar ve onların çalışma arkadaşları ile ilişkiler kurulmuş, konuya ilişkin birtakım sorular sorulmuş, sahaya ilişkin izlenimlerden görüşmelerin hemen akabinde asıl sahaya yardımcı olabilecek bir şekilde sesli notlar oluşturulmuştur. Bu ziyaretler bir yandan araştırma planının son olarak kapsamının ve sınırlılıklarının netleşmesine yardımcı olmuş, bir yandan da alt problemler etrafında kabaca oluşturulan soru formunun bu görüşmeler esnasında test edilmesine ve sonrasında soru formunda eklemeler ve düzenlemeler yapılmasına imkân tanımıştır. Ayrıca edinilen tanışıklıklar, mülakatların uygulanması aşamasında katılımcı bulmak konusunda yardımcı olmuş ve sahada yaşları kendilerinden küçük olan iki genç akademisyen adayı, öğrenci konumunda bulunan araştırmacılara karşı güven oluşturmuş, ikinci kez görüşülen bazı kadın katılımcıların daha da açılmasına vesile olarak ilk görüşmede bahsetmedikleri detaylardan da söz etmelerini sağlamıştır. Çalışmanın çeşitli aşamalarında göç alanında çalışan doçent ya da profesör olan akademisyenlere danışılmıştır. Bu anlamda literatür taramasında esnasında üç, soru formu hazırlanmasından sonra bir, analiz aşamasında ve sonrasında ise iki uzman görüşü alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki eski SSCB kökenli ve/veya geçmişinde komünist rejim ile bir dönem yönetilmiş ardından bu yönetim biçiminin çöküşüyle ülkesindeki ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye'ye göç etmiş olan göçmen kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunun seçiminde *tek aşamalı örneklem* se-

çim tarzı ile evren içerisinde tek seferde örnek birim olarak İstanbul'un "Kumkapı" semtindeki tekstil ürünleri satan mağazalar belirlenmiştir. Örnek birim olan Kumkapı semtinde *seçkisiz olmayan* bir şekilde *amaçsal örnekleme* seçim yönteminin bir alt dalı olan *benzeşik örnekleme* biçimince komünist yönetim biçimi ile yönetilmiş, bu rejim çökünce ülkesinde oluşan ekonomik istikrarsızlık nedeniyle ülkesinden ayrılarak buraya göç etmiş benzer alt gruplardan kadın katılımcılar seçilmiştir. Bu bağlamda araştırma kapsamında Türk emek piyasası içerisinde Kumkapı'daki tekstil ürünleri satan mağazalarda istihdam olan, SSCB'nin dağılmasından sonra ekonomisi istikrarsızlaşmış farklı ülkelerden düzenli ve/veya düzensiz yollarla Türkiye'ye gelmiş 6 göçmen kadınla yarı yapılandırılmış mülakat formu ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Örnekleme oluşturan kadın katılımcıların tamamı farklı iş yerlerinde çalışan ve Türkçe seviyesi görece daha iyi olanlardan seçilmiştir.

Tablo 1

Çalışma Grubu İçin Belirlenen Kriterler

Cinsiyeti	Kadın
Geldiği Ülke	Post-Komünist Ülkeler
İş Yerinin Bulunduğu Semt	Kumkapı
Çalıştığı Sektör	Tekstil Ürünleri Satış

Veri Toplama Aracı

Derinlemesine mülakatlar, ek sorular sormaya ve konuyu detaylandırabilmeye imkân tanınması bakımından *yarı yapılandırılmış* bir mülakat formu ile Türkçe olarak, katılımcıların kendi iş yerlerinde, müşterilerin yoğun olmadığı vakitlerde ve ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme sonrası ses kayıtlarından çıkarılan notlar analize dâhil edilmiştir. Aynı zamanda alan notlarından da yararlanılmıştır. Ek olarak mülakatların, katılımcıların kendi iş yerlerinde gerçekleştirilmesi nedeniyle bazı sorulara cevap alabilmekte güçlükler yaşanmış ve bu durum görüşmenin akışında cevap alınamayan, araya kaynayan soruların tekrar sorulması şeklinde aşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca görüşmeler, katılımcıların etkide kalmaması için eğer patronları iş yerindeyse mekânın farklı bir yerinde gerçekleştirilmiştir. Yalnızca bir katılımcının mülakatının yarısına kadar işvereninden uzaklaşmak mümkün olmamış, yarısından sonra ise iş yerinin farklı bir bölümüne geçilerek görüşmeye devam edilmiştir. Bir mülakata ise işvereni gelince ara verilmiş, biraz kendisiyle sohbet ettikten sonra gitmesiyle devam edilmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşmeler sonrasında amaca ve alt amaçlara göre ilişkisel bir şekilde kategori başlıkları oluşturulmuş, deşifrelerde katılımcıların ifadeleri, sorulara verdikleri cevaplar ve saha gözlemleri bu başlıklara göre kategorilendirilmiştir. Her bir başlık kendi içinde analiz edilerek yorumlanmıştır. Ardından tüm kategoriler ve elde edilen

bilgiler ilişkisel bir biçimde, konuya ilişkin önemine göre sınırlandırılarak sınıflandırılmış ve alt başlıklara ayrılmıştır. Bu şekilde elde edilen veriler, literatür taramasında karşılaşılan diğer bilgilerle de kıyaslanarak analiz edilmiştir.

Yapılan bu nitel araştırma sonunda elde edilen tüm bulgular, *betimsel analiz* yöntemi ile belirli temalar çerçevesinde yorumlanmış, bu yorumlar katılımcıların ifadelerinden alıntılarla da desteklenmiştir. Katılımcıların sözlerinden yapılan alıntıların kime ait olduğu ve o kişilerin bazı özellikleri, alıntının yanında köşeli parantez içinde şu şekilde belirtilmiştir: [kodu, geldiği ülke, yaşı, eğitim durumu, medeni hali]

Bulgular

Araştırma kapsamında Kumkapı'da tekstil ürünleri satan mağazalarda çalışan kadınlarla; onların Türkiye'ye gelişlerine, burada nasıl istihdam edildiklerine, emek piyasasına nasıl dâhil olduklarına, sosyal ilişki kurma biçimlerine, ileriye dönük planlarına ve geri dönüş hayallerine ilişkin görüşülmüştür. Elde edilen bulgular alt başlıklar halinde aşağıda sırasıyla değerlendirilmiştir.

Demografik ve Sosyokültürel Bilgiler

Bu bölümde araştırmanın örneklemini oluşturan göçmen kadınların demografik ve sosyokültürel özelliklerine ilişkin bilgiler analiz edilmiştir. Görüşmeler esnasında elde edilen bulguların anlamlı olarak değerlendirilmesi açısından bu özelliklerin önemli ipuçları vereceği düşünülmektedir. Görüşme yapılan 6 kişi içerisinde birer tane Ermenistanlı, Moldovalı, Türkmenistanlı, Ukraynalı, Özbekistanlı ve Gürcistanlı kadın bulunmaktadır. Katılımcılar 32 ile 62 yaş aralığı olup 2 tanesi boşanmış 4 tanesi ise evlidir. Genel olarak çekirdek aile yapısının görüldüğü bu göçmen kadınların çocuk sayıları 1 ile 3 arasındadır. Katılımcıların çoğu üniversite mezunu olup toplumsal statü bakımından değer atfedilen profesyonel mesleklere sahiptirler. Bu durum özellikle literatürdeki Sovyet kökenli kadınların yüksek eğitim düzeyleri ve meslek sahibi olmaları ile dikkat çekmekte oldukları ile ilgili düşünceleri de desteklemektedir. Türkiye'de bulunma süreleri değişiklik gösteren göçmen kadınlar aralıklarla gelip gittikleri için net bir süre söylemekte zorlanmışlardır. Ancak genel itibari ile uzun süredir Türkiye'de bulunanların çoğunlukta olduğu söylenebilmektedir. Yalnızca bir katılımcı 3 yıl gibi kısa bir süredir Türkiye'de olduğunu ifade etmiş ancak bunun, aralıklarla işsiz kaldığı dönemlerde memleketine gittiği zamanlar hariç, Türkiye'de bulunduğu toplam zamanı ifade ettiğini belirtmiştir. Bu da bize esasen bu göçmen kadınların gidiş – gelişlerinin uzunca bir süre devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 2
Demografik Bilgiler

	Yaş	Geldiği Ülke	Eğitim Durumu	İkamet Ettiği Semt	Medeni Hâli	Çocuk Sayısı	Vatandaşlık Durumu	Türkiye’de Bulunma Süresi (Yıl)
K1	62	Ermenistan	Üniversite (Tıp)	Bakırköy	Evli	2	Ermeni ve Türk vatandaşı	20
K2	43	Moldova	Teknik Okul (Tekstil)	Merter	Boşanmış	2	Moldova vatandaşı	15
K3	32	Türkmenistan	Ortaokul	Yenikapı	Evli	3	Türkmenistan vatandaşı	3
K4	38	Ukrayna	Üniversite (Hemşirelik)	Kumkapı	Boşanmış	1	Ukrayna ve Bulgaristan vatandaşı	15
K5	52	Özbekistan	Üniversite (Hukuk)	Esenler	Evli	2	Özbekistan vatandaşı	8
K6	60	Gürcistan	Üniversite (Tıp)	Kumkapı	Evli	2	Gürcistan vatandaşı	15

Araştırmanın örneklemini oluşturan göçmen kadınların bildikleri dillere bakıldığında, tüm katılımcıların, ana dilleri haricinde Rusçayı da oldukça iyi bildiklerini belirtmekte oldukları söylenebilmektedir. Geldikleri coğrafyaların 1990 öncesinde Sovyetler Birliği etkisiyle komünist yönetim biçimiyle yönetilen yerler olduğu düşünüldüğünde bu, anlaşılabilir bir durumdur. Bunun yanı sıra katılımcılar arasında Arapça, İngilizce, Ermenice, Gürcüce, Romence gibi dilleri bilenler de mevcuttur. Bu durum, Kumkapı’nın uluslararası bir müşteri profiline sahip olmasından ötürü onları çoğunlukla *aranan eleman* konumuna getirmektedir. Ayrıca tüm katılımcılar akıcı bir şekilde Türkçe konuşmakta ve bunun önemini vurgulamaktadırlar.⁴

Görüşme yapılan göçmen kadınların vatandaşlık ve izin durumlarına bakıldığında yalnızca bir tanesinin Türk vatandaşlığı almış olduğu görülmektedir. O da Ermeni bir göçmen olan K1’dir. Çalışma amacı ile Türkiye’ye turist vizesi ile gelmesinin ve çalışmaya başlamasının ardından bir tanıdık aracılığıyla İstanbul’da TC vatandaşı olan yerli bir Ermeni ile evlenmiş ve dolayısıyla vatandaşlık hakkı elde etmiştir. Onun dışında diğer katılımcılar kendi ülkelerinin vatandaşlıklarına sahip olup kendi vatandaşlıklarını bırakarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak istememektadırlar. Zira katılımcıların geneli amacının para kazanıp memlekete dönmek olduğunu belirtip, bu nedenle vatandaşlık ile pek de ilgilenmediklerini söylemiştir.

Ancak katılımcılar için çifte vatandaşlık durumu farklı görülmektedir. Zira katılımcıların tümü “çifte vatandaşlık” uygulamasına oldukça ılımlı bakmaktadırlar.

4 Türkiye’ye gelirken Türkçe bilen göçmen kadınlar bunun en büyük avantaj olduğunu; gelirken Türkçe bilmeyenler ise Türkiye’ye ilk geldiklerinde karşılaştıkları en büyük sorunun Türkçe bilmemek olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar Türkçe dil sorununa genelde benzer şekillerde çözüm aramışlardır. Örneğin K1, Türkiye’ye bulduğu iş için geldiğinde Türkçe bilmemesinden ötürü kabul edilmediğini ve bu nedenle bir süre Türkçe öğrenmek için yerli bir Ermeni ailenin yanında bakıcılık yaptığını belirtmiştir.

Eğer Türkiye kendilerine çifte vatandaşlık gibi bir hak tanırsa o zaman TC vatandaşlığını da elbette isteyebileceklerini belirtmektedirler. Kendi ülkeleri ile aralarındaki vatandaşlık bağının ailesinin ve akrabalarının çoğunu memleketinde bırakan bu göçmen kadınlar için bir güvence ve bir bağ oluşturmakta olduğu, özellikle vatandaşlığa ilişkin sormuş olunan sorularda açıkça gözlemlenmiştir.

Çift vatandaşlık vereceklerse evet isterdim ancak orayı bırakmam istenirse bırakmam bu yaştan sonra. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan kadınlar arasında düzenlilik açısından çalışma ve oturma izni alıp almamış olmak, Türkiye'ye turist vizesiyle gelmiş olmak gibi yasal statüler oldukça farklılık göstermektedir. Katılımcılar arasında hem çalışma hem de oturma izni olmaksızın hâlâ vize ile gelip gidenlerin sayısı 2 (K2 ve K4), hem çalışma hem de oturma izni olanların sayısı 2 (K5 ve K6), yalnızca oturma izni olanların sayısı 1 (K3)'dir. Yalnızca çalışma izni ile gelen bir katılımcı bulunmaktadır. Katılımcılardan bir tanesi (K1) ise Türk vatandaşlığı elde ettiğinden uzun zamandır çalışma ya da oturma izni almasına gerek kalmamıştır. Hem çalışma hem oturma izni olan katılımcılardan biri (K5) ise acente aracılığıyla sözleşme ile gelmiş ve bu nedenle Türkiye'de hem çalışma hem de oturma iznine de sahip olarak ve sigortalı bir şekilde çalışmaktadır.

Katılımcıların tümü birlikte kıyaslandığında önemli bir nokta dikkat çekmektedir ki 2000 öncesinde Türkiye'ye gelip gidenler, genellikle turist vizesi olarak gelmiş; ancak 2000 sonrasında çalışma ve oturma izinlerindeki rahatlama sayesinde sonraları en az bir izni alarak buraya giriş yapıp çalışmışlardır. Bu bağlamda Türkiye'nin özellikle 2000 sonrasında benimsemiş olduğu açık kapı politikasının ve esnek vize uygulamalarının yansımalarının, komünist rejimin arkasından kendi ekonomilerini toparlayamamış olan ülkelere buraya yapılan göçler üzerinde de etkili olmuş olduğu görülmektedir. Ayrıca öncesinde vize ile girip çıkmaya, buradaki ceza ödemelerini ayarlamaya alışmış olan bazı kadınların (K2,K4) da hâlâ aynı yöntemi kullanmaya devam ettikleri de gözlemlenmiştir.

Bana vatandaşlık lazım değil. Ben burada vatandaş olmak istemiyorum. Çalışma ve oturma izni de düşünmüyorum, böyle iyiyim. [02, Moldova, 43, Meslek Yüksek Okulu, Boşanmış]

En son 6 sene hiç gitmedim (eve). O 6 sene kaçaktım. Kaçak olarak çalıştım. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Kumkapı'da yapılan bu araştırmada göçmen kadınların yaşadığı semtler farklılıklar gösterse de göçmenlerin yoğun olduğu, görece kiraların düşük olduğu, başka göçmenlerle daire bölüşerek kira maliyetlerini düşürebilecekleri ve yol masraflarının en az olabileceği semtlerde yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu semtlerden en önemlileri Yenikapı, Kumkapı ve Esenlerdir. Bu semtlerin haricinde katılımcılardan bir ta-

nesi (K1) Ermeni bir TC vatandaşı ile evli ve eşiyle birlikte kendilerine ait evlerinde Bakırköy’de, diğeri (K2) ise Merter’de Türkiye’de çalışan kızı ile birlikte yaşamaktadır. Neden bu semtleri tercih ettikleri sorulduğunda katılımcılar “İşyerime yakın, yol masrafı olmasın diye, ev sahibi bir tanıdığım bana Kumkapı’da ücretsiz oda verdi diye” gibi cevaplar vermişlerdir.

Dükkânın üstündeki dairede oturuyorum. Orada bir odada kalıyorum. Ev sahibimin gelini vardı, onun çocuklarına baktım. Onlar bana burada oda verdiler, Allah razı olsun. Kira da vermiyorum burada. Dostlar sağ olsun. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

Türkiye’ye Göç Etme Kararı

Araştırmanın örneklemini oluşturan göçmen kadınlara Türkiye’ye göç etmeye nasıl karar verdikleri ve neden Türkiye’yi tercih ettikleri de sorulmuştur. Bu sorulara her biri ayrı cevaplar veriyor görünse de aslında tüm cevaplar birbirleri ile bağlantılı ve adeta iç içe geçmiş gibidir. İlk olarak katılımcıların hepsi Türkiye’ye çalışmak için gelmiş olduklarını belirtmiştir ve bu durum onların ülkelerinde yaygın bir davranış biçimi olarak görülmektedir. Bu anlamda Türkiye’ye kendilerinden önce çalışmak amacı ile göç eden kadınlar⁵ ne kadar çoksa o kadar etrafında sıkıştığında yardım bulabileceği kişi sayısı artmaktadır. Bu durum, kendilerini daha güvende hissetmelerine neden olarak göç kararları için önemli bir etkeni ve motivasyon unsurunu oluşturmaktadır.

Bilmiyorum ama Rusya’da (Ukrayna’dan Rusya olarak bahsediyor) bizde her kadın çalışıyor. Bizde öyle ben ev işi yapayım kocam bana baksın diye bir şey yok. Bizde bütün kadınlar çalışıyor. O yüzden çalışmaktan hiç yılmadım. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

İnsan olarak (sıkıntı) çekiyorsun, hayat bu. Ama arkadaşlarım sağ olsunlar ne zorluk çeksem, paraya sıkışsam hemen yardım ediyorlar. Türkmenistanlı kız arkadaşlarım ile birbirimize yardımcı oluyoruz. Mesela ben haftalık alıyorum maaşımı, onlar aylık alıyor. Onlarda olmadığı zaman yardım ediyorum. Çok şükür annem de burada, o da yardım ediyor. [03, Türkmenistan, 32, Ortaokul, Evli]

Göçmen kadınlar arasında Türkiye’yi daha önce bildiği için başka bir alternatif düşünmeden Türkiye’ye geldiğini söyleyenler de vardır. Gürcistan’da esnaf olup, Türkiye ile ticaret yaptığı esnada sık sık Türkiye’ye geldiğini, burada çok fazla tanıdığı olduğunu ve hepsinin kendisine güvendiğinden ötürü iş bulmakta zorlanmadığını ifade eden katılımcı (K6), Türkiye’den başka bir yere gitmeyi hiç düşünmediğini belirtmiştir. Yine başka bir katılımcı (K3) ise Türk iş piyasasını ve Türkçeyi bildiğini, annesinin ve eşinin burada olduğunu söyleyerek bu nedenle Türkiye’yi tercih ettiğini ifade etmiştir.

O zamanlar bizim oradakiler çalışmak için Türkiye’ye geliyorlardı ama başka milletler genelde Avrupa’ya gidiyorlardı. Orada da çalışıp kazanıyorlardı. [02, Moldova, 43, Meslek Yüksek Okulu, Boşanmış]

5 Aracılık yapan kişi ve kurumların rolünden ileride bahsedilmektedir (bk. s. 12).

Ben Türkiye'ye daha önce de gelmiştim. Buradaki iş piyasasını biliyorum. Bildiğim bir yerdi. O yüzden buraya geldim. [03, Türkmenistan, 32, Ortaokul, Evli]

Göçmen kadınların Türkiye'yi tercih etmesinde bir diğer etkili faktör, coğrafi ve kültürel yakınlıktır. Göçmen kadınların bir kısmı ulaşımın kolay ve mesafenin az oluşunun, bir kısmı ise ayrıca Türkiye'nin kültürel olarak kendilerinden çok farklı olmamasının ve aynı dine tabi olmanın bile oldukça güven verici bir durum olduğunu ifade etmektedir. Türkiye ile olan bu kültürel yakınlıktan ötürü işverenlerinin de kendilerine karşı çok anlayışlı davrandıklarını belirten bazı katılımcılar, burada sokaktaki insanların da hâlden ve dilden anladığını söylemişlerdir. Avrupa'da ise bunun böyle olmadığı ve bu nedenle göçmenlerin bir kısmının Avrupa'yı tercih etmediği belirtilmiştir.

Ben hep göç ettiğim ülkelerin Müslüman olmasına dikkat ettim. Çünkü Müslümanım, örf ve âdetlerimin hepsi aynı. [05, Özbekistan, 52, Üniversite, Evli]

... Rusya'da insanlar buradaki gibi değil. Orada böyle rahat olamazdım. Burada birine bir şey sorduğunda insanlar yardım ediyor. Orada öyle bir şey yok. [03, Türkmenistan, 32, Ortaokul, Evli]

Göç etme kararını veren örneklemdeki kadın göçmenlerin çok da uzun uzun düşünüp planlama yapmadan kendilerine yardımcı olacak kişiyi ayarladıktan sonra paralarını toplar toplamaz göç ettikleri görülmektedir. Burada göç etmeye ilişkin çok fazla korkularının olmaması sebep olarak gösterilebilir ki kendilerine buraya gelirken en çok ne yaşayacaklarından korktukları sorulduğunda dilleri olduğu müddetçe hiçbir şeyden korkmadıklarını ifade etmişlerdir.

-Gelmeden önce ne gibi hazırlıklar yaptınız?- Hiçbir şey yapmadım. O dönemde Bulgaristan da Avrupa değildi. Yol paramı bulunca geldim. Sonra yengemin yanında kaldım. Hemen iş bulup başladım. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Kötü bir şeye denk gelmedim. Aslında bu yüzden korktuğum pek bir şey yoktu. Benim dilim de vardı. O yüzden zorlanacağım bir şey yoktu. [03, Türkmenistan, 32, Ortaokul, Evli]

Ayrıca katılımcılara Türkiye'den başka bir ülkeye gitmek isteyip istemedikleri sorulduğunda geneli buradan sonra başka bir yere gitmeyi düşünmediklerini, gideceklerse artık kendi memleketlerine gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Aynı zamanda böyle bir durumu hiç düşünüp düşünmedikleri sorulduğunda da çoğunun ilk ve tek gelmek istedikleri ülkenin Türkiye olduğu görülmüştür.

Ben başka bir ülke düşünmüyorum ama ailemde başka ülkede olanlar var. Kızım İtalya'da yaşıyor. Orada bir İtalyan ile evlendi. Oraya bile gitmeyi düşünmüyorum. Çok uzak memleketten. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

Hayır düşünmedim. Türkiye hem daha yakın hem de daha önce başka bir ülkeye gitmedim. [01, Ermenistan, 62, Üniversite, Evli]

Komünist rejimin çöküşünden sonra Türkiye'ye göç etmiş olan kadınların buraya gelişleri en temelde ekonomik ve onu takiben sosyal nedenler dolayısıyla gerçekleşmiştir. Bu nedenler aşağıda detaylıca açıklanmaktadır.

Tablo 3

Türkiye'ye Geliş Nedenleri

K1	Savaş ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından meydana gelen ekonomik bozulmalar sonucu yaşanan maddi kayıpları telafi etme, maaş sıkıntısı, aile geçindirme.
K2	Ülkedeki ekonomik bozulma, ailesel sorunlar (boşanma gibi), geçim sıkıntısı.
K3	Bulunduğu ülkede iş imkânlarının olmaması, maaşların düşüklüğü.
K4	Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Rus şirketlerin kapanması, iş imkânlarının olmaması, maddi sıkıntılar.
K5	Rus şirketlerin kapanması, bulunduğu ülkede iş bulma sıkıntısı.
K6	Bulunduğu ülkedeki ekonomik sıkıntılar, kişisel maddi sıkıntılar (Parasının çalınması nedeniyle).

Ekonomik Nedenler. “Bir Kere İş Yok Zaten. Ne Kazanacaksın?”⁶

Ülkelerinde yaşanan savaş, yoksulluk, ekonomik istikrarsızlık gibi olumsuz birçok durumun etkisiyle komünist yönetim biçiminden kopup ayrılmış devletlerin vatan-daşları için Türkiye önemli bir *alıcı ülke*; Türk emek piyasası ise önemli bir *istihdam* alanı haline gelmiştir. Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile hüküm sürdüğü coğrafyalardaki maddi varlığını çekmesi ile yeni oluşan ülkeler için üstesinden gelinmesi oldukça zor bir ekonomik istikrarsızlık ve yerli halk için de ciddi bir yoksulluk baş göstermiştir. Bu tür zorluklarla karşılaşan vatandaşların ise göçten başka bir çıkar yolu kalmamıştır. Ülkelerindeki şirketlerin, fabrikaların, hastanelerin kapanmasıyla birlikte işsiz kalan, işi olsa dahi maaşlarını alamayan milyonlarca kişi ülkelerinden bu tür ekonomik sebeplerden ötürü göç etmek zorunda kalmıştır. Araştırmanın örneklemine oluşturan bu göçmen kadınlar da göçlerinin en önemli tetikleyicisi olarak son derece net bir şekilde bu tür ekonomik nedenleri ifade etmişlerdir.

Benim geldiğim dönemde bizde Azerbaycan ile savaş başladı. Savaş zamanı biz de Rusya'dan ayrıldık, yollarımız kesildi falan. Maaşlarımızı çalıştığımız yerlerden alamadık. 6 ay maaş almadan nasıl yaşayacaksınız? Başında iki tane de çocuk var. Ben şanslıydım, burada Ermeni Hastanesinde çalışmak için geldim. [01, Ermenistan, 62, Üniversite, Evli]

Biz Rusya'dan ayrıldığımızda, Rusya bizim memleketten çekildiğinde fabrikaların, şirketlerin hepsi kapatıldı. İş kalmadı oralarda. Herkes dağıldı. Kimi İtalya, kimi İspanya, kimi Amerika... Herkes gitti. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Katılımcılar geldikleri ülkeler ile Türkiye'deki ekonomik durumu kıyasladıklarında ise göçmen kadınların özellikle vurguladıkları durumun kendi ülkelerindeki maaşların düşüklüğü olduğu görülmektedir. Katılımcılar kendi ülkelerinde aylık kazancın 50-100 dolar arasında olduğunu, Türkiye'de ise bu ücreti bir haftada kazandıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Türkiye'de yaşam şartlarının zor, hayatın da bir o kadar pahalı olmasından da yakınmaktadırlar. Katılımcılar genel olarak kendi ül-

6 [03, Türkmenistan, 32, Ortaokul, Evli]

kelerinde ev kiralalarının 50 dolar civarında olduğunu, burada ise 50 dolara bir oda bile kiralamanın son derece zor olduğunu ifade etmektedirler. Ancak yine de burada kazandıkları paranın onları idare edebilmekte olduğunu, aynı zamanda masrafları düşürecek stratejiler ile kazandıkları paradan bir miktar birikim de yapabildiklerini belirtmektedirler. Ayrıca geldikleri ülkede insanların borç içinde yaşadıklarını, para kazanmak bir yana iş dahi olmadığını ifade ederek aslında Türkiye'de çalışmanın onlar açısından kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadırlar.

Sosyal Nedenler

Komünist yönetim biçimlerinin yıkılmasının ardından geride kalan ülkelerde bozulan sadece ekonomik yapı değildir. Toplumsal yaşam da ekonomik kaygılar ve sorunlar neticesinde önemli ölçüde değişime uğramıştır. Özellikle aile birliğinin parçalanması, boşanmaların artması bu dönemin en önemli sosyal bozulmalarıdır. Elde edilen bulgular neticesinde örnekleme oluşturan göçmen kadınların da bir kısmının bu sorunlardan ötürü göç ettiği görülmektedir.

... O zamanlar problemlerim de vardı. Onları yaşamasaydım belki de gelmeyecektim. Eşimden ayrıldım. Çocuklarım vardı, para kazanmak zorundaydım. [02, Moldova, 43, Meslek Yüksek Okulu, Boşanmış]

Eşinden ayrılan veya eşi vefat eden kadınlar için ilk çözüm yolu orada yeni bir evlilik yapmak değil, göç edip para kazanıp geride kalan ailesinin geçimini sağlamak olarak görülmektedir. Araştırmadaki boşanmış veya eşi vefat etmiş olan katılımcıların da temel davranışı bu yönde görünmektedir:

Zaten ben buraya çocuklarıma bakmak için gelmişim. Benim ilk eşim öldüğünde çocuklarım küçüktü. Mecbur çalışacaksın. [01, Ermenistan, 62, Üniversite, Evli]

Aracılık Yapan Kişi veya Kurumlar

Uluslararası göçün bileşenlerinden biri olan *göçmen ağları*, göçün başlangıcından sonuna kadar göç süresince dinamizmini sürdüren önemli bir etkiye sahiptir. Göçün en büyük destekleyicisi olarak yeni göçlerin de yolunu açar. Bu şekilde kaynak ülke ile alıcı ülke arasında formel veya enformel ilişkiler ağı oluşturularak bu ülkeler arasında göç *sürekliliği* sağlanmış olur. Oluşturulan göçmen ağları içinde en önemli rol, *aracı kurum ve kişiler* üzerindedir ki onlar sayesinde bir göçmen, ülkesinden görece daha kolay göç edebilmekte, gittiği ülkede daha hızlı bir şekilde iş bulabilmekte, oranın işleyişine daha hızlı adapte olabilmektedir. Deniz Şenol Sert'e göre de; kaynak ülkeden göç kararı vermiş bir kişi için hedef ülkedeki aile bireylerinden veya arkadaşlarından biri ile iletişime geçip, gidilecek ülke konusunda bilgi edinmek göç kararı verme konusunda göçmeni motive etmektedir ve böyle ağlar, aynı zamanda göçmenin hedef ülkedeki sosyal sermayesini yaratmaktadır (2012, s. 40).

Araştırma kapsamında, katılımcıların bu tür bir göçmen ağından faydalanıp faydalanmadıkları, göç etmeden önce veya hemen sonra gittikleri ülkede yaşayan başka bir göçmenle iletişime geçip geçmedikleri de sorgulanmıştır. Katılımcıların biri dışında (K5) tamamı göç etmeden önce İstanbul’da yaşayan biriyle (eş, dost, akraba, arkadaş vs.) iletişime geçmiş, geldiğinde doğrudan onunla görüşmüş ve o kişi tarafından bir işe yerleştirilmiştir. Hatta kurdukları bu ilişki biçimi orada yaşarken de devam etmiş ve yardıma ihtiyaç duyduklarında yanlarında yardımcı olarak göçmen tanıdıklarını bulmuşlardır. Bu tanıdıklar her zaman göçmen olmak durumunda değildir, zaman zaman başka bir TC vatandaşı da olabilmektedir ki örneğin K1, Amerikan Hastanesinde çalışan bir doktor arkadaşı sayesinde Türkiye’ye gelmiştir. Bunların yanı sıra bir tanıdık kişi aracılığı ile göç etmemiş tek katılımcı olan K5 ise İstanbul’a çalışmaya bir *kurum* (acente) aracılığı ile gelmiştir. Zaten örnekleme oluşturan kadın katılımcılar, uluslararası emek göçünün yoğun olarak yaşandığı coğrafyalardan gelmiş oldukları için genelde ailelerinde daha önce göç etmiş olan birilerine rastlanmaktadır.

Tablo 4

Göç Esnasında Öncü Tanıdık Göçmenlerden Yardım Alınıp Alınmadığı

K1	Evet, Ermeni Hastanesinde çalışmak için birileri ile irtibat kurdum. İlk işim de bir Ermeni ailenin yanındaydı.
K2	Evet, oradaki bir komşunun kızıydı. İlk evimi ve işimi bana bulmuştu.
K3	Evet, annem buradaydı. Onun sayesinde geldim. İlk işimi o buldu.
K4	Evet, yengem buradaydı. İlk işimi o buldu. Onun yanında kaldım.
K5	Bir acente yolu ile sözleşmeli olarak çalışma amaçlı geldim.
K6	Evet, buraya yerleştiğimde ilk işimi ve şu an oturduğum evi Gürcü tanıdıklarım sayesinde buldum.

Göç Sonrası Emek Piyasasına İstihdam: İş Bulma Süreçleri, Çalışma Koşulları ve Çalıştıkları Sektörler

Katılımcılar iş bulma yolu/yöntemi bakımından temelde iki farklı yol izlemektedirler. Bunlardan biri göç etmeden önce işi ayarlamak, diğeri ise geldikten sonra çalışacakları işi ayarlamaktır. Yani bu göçmen kadınların çalışacakları işler kendilerinin gelmesinden ya önce ya da sonra ayarlanmaktadır. Katılımcıların bir kısmı Türkiye’ye gelmeden önce kendilerine aracı olan arkadaşları veya acentesi tarafından bulunmuş işlerde buraya gelir gelmez istihdam olmuştur. Bir kısmı ise kendileri Türkiye’ye geldikten bir süre sonra aracı tanıdıkları tarafından ve/veya onların çokça yardımı ile bulunan işlerde çalışmaya başlamışlardır.

Çalıştıkları ilk işler Türkçe bilmeyen göçmen kadınlar için genellikle Türkçe öğrenebilmek adına bir aracı olmaktadır. İlk iş yerleri için genelde bu hususa dikkat eden katılımcılar, Türkçeyi öğrendikten sonra önlerinde bir engel kalmadığı ve başka çeşitli diller de bildikleri için daha kazançlı olabilecek başka işlerin arayışına girmektedirler. Ayrıca ilk işlerinde çalıştıkları bu süre içinde sosyal ağlarını genişlettikleri için de başka araçlar vesilesiyle yeni işler bulmalarının görece daha kolay bir hal

almakta olduğu görülmektedir. Bu nedenle denilebilir ki genelde temizlik ve bakım hizmetleri gibi, çaycılık gibi daha az dil isteyen ve kendilerinin dil öğrenmelerine de imkân tanıyan işler ile Türk emek piyasasına katılmış olan bu kadınların bugün en son vardıkları nokta ücretlerin daha yüksek ve çalışma koşullarının da görece daha iyi olduğu ticaret ve satış sektörü olmuştur. Bu anlamda katılımcılar bakıcılık, çaycılık gibi bazı meslekleri daha iyi bir işe ve daha iyi bir dil seviyesine ulaşmak için basamak olarak kullanmıştır.

... Ermeni Yedikule Hastanesinde çalışmak için geldim ama Türkçe bilmiyordum. Hastane-nin ismi Ermeni ama herkes Türkçe konuşuyor. Ermenice konuşmuyorlar. Ermenice benim ana dilimdi ama burada işe yaramıyor. O yüzden çalışmadım, hastanede işe almadılar. Ben de hasta bakıcı olarak yerli Ermeni bir ailenin evinde gittim çalıştım. Orada Türkçe öğren-dikten sonra hemen işten çıktım. Hasta bakıcılığını dil öğrenmek için yaptım. ... Benim anadilim Ermenice, tabi Rusçayı da anadilim gibi biliyorum. Ama bu dili mecbur bileceksin ki telefonlara, mesajlara cevap verebilesin. Hangi ülkede yaşıyorsan o dili mutlaka öğrenmek zorundasın. [01, Ermenistan, 62, Üniversite, Evli]

Dil bilmemek benim en büyük sıkıntımdı. Karşıdaki konuşuyor konuşuyor bir şey anlamı-yorsun, kendi dilini konuşamıyorsun. Ama ne zaman ki Türkçe anlamaya başladım, rahatladım. Şimdi Türkçeyi biliyorum. İlk çalıştığım yerdeki patronum Romence biliyordu, onunla anlaşabiliyordum. Zaten Türkçeyi de orada öğrendim. ... Bir ofiste çay kahve yaptım, daha sonra Türkçe öğrendikten sonra gecelik ve bayan eşyaları satan büyük bir firmada çalıştım. [02, Moldova, 43, Meslek Yüksek Okulu, Boşanmış]

Katılımcıların bugüne kadar çalıştıkları sektörlere bakıldığında, görüşme yapılan 6 göçmen kadından 1 tanesi hariç hepsinin, Türkiye'de kalışlarının herhangi bir dö-neminde ev ve bakım hizmetlerinde istihdam oldukları dikkat çekmektedir. Ayrıca çoğu zaman bu sektör onların Türkiye'ye geliş vesileleri, ilk basamakları olmuş gi-bidir. Ancak zamanla bu mesleğin zorluğu, yoruculuğu ve mesaisinin olmayışı onları farklı iş arayışlarına yöneltmiş, hatta zaman zaman buralarda oluşturdukları network sayesinde yeni işlerde istihdam olabilmişlerdir. Katılımcılardan yalnızca K5, bakım sektöründe hiç çalışmamıştır. İngilizce, Rusça ve Arapça bildiği için Marmaris'e ge-lerek Türkiye'de ilk olarak turizm sektöründe çalışmıştır.

Bakıcılık yaptım. Temizlik yaptım, bir villada çalıştım. Annem çocuklarına bakıyordu evin, ben de temizliğini yapıyordum. Sonra yine ev işlerinde çalıştım ama rahatsız olduktan sonra devam edemedim. Ben çok fazla aralıklarla geldim. 1 ay işsiz kaldım. Çalıştığım villanın işleri bana çok ağır geldi. O yüzden devam edemedim, çıktım. İnsan kendine de bakmalı. Ev işinde sabah 7'de kalkıyorsun, gece 12'ye kadar çalışıyorsun. Ev işinin mesaisi yok. Ne zaman yatacağının vakti yok. Ne zaman patron yatarsa sen de o zaman uyumaya gidiyorsun. Burada 10 saat çalışıyorum. Burası çok daha rahat. Hafta sonu iznim var. Son geldiğimden beri 4 aydır İstanbul'dayım. Bu iş yerinde çalışmaya başlayalı 2 hafta oldu. [03, Türkmenis-tan, 32, Ortaokul, Evli]

Örnekleme oluşturan göçmen kadınların tümü Türkiye'de, İstanbul'da, Kumkapı'da düzensiz emek piyasasında istihdam olmaktadır. Ancak araştırmamıza göre, sanıla-

nın aksine, göçmenlerin buldukları her işte çalışma eğilimi göstermedikleri, özellikle eğitimlerine ve sosyokültürel donanımlarına göre meslek tercihinde buldukları gözlemlenmiştir. Örnek olarak lisansı tıp, hemşirelik olan katılımcıların en az bir dönem çocuk ve/veya yaşlı bakım hizmetlerinde çalıştıkları; lisansı hukuk olan katılımcının acente aracılığı kullanan, izinlerini ve sigortasını sağlayacak firmalarda çalıştığı; lisans eğitimi olmayan katılımcının bir dönem ev hizmetlerinde çalışması gösterilebilmektedir. Ayrıca sonrasında çeşitli nedenlerle söz konusu işlerden yorulan bu göçmen kadınların birden fazla dil biliyor olmalarının bazen de geldikleri ülkede ticaret alanına yabancı olmamalarının vermiş olduğu yetkinlikle, onlar için maddi getirisi daha fazla olduğu için tekstil ürünleri satan mağazalarda çalışmaya başladıkları görülmektedir.

Hemşireydim, çoğunlukla hasta bakıcılığı yaptım. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Ben zamanında (Türkiye'ye yerleşmeden önce) burada ticaret yaptığım için herkes beni tanıyordu. Kumkapı, Osmanbey, Laleli gibi çok yerde ticaret yaptığım için herkes beni tanıyordu. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

İlk önce Marmaris'te bir otele geldim. Dil biliyordum. Resepsiyonda çalıştım. 6 ay sonra orada sezon bitince bu tarafa geldim. Avukatlık yapmama burada izin vermiyorlar. [05, Özbekistan, 52, Üniversite, Evli]

Kısacası genel olarak literatürde *vasıf düşüşü* ve/veya *vasıf kaybı* yaşadığı düşünülen göçmenlerin çok da sosyal sermayelerine ters düşen işler yapmadıkları gözlemlenmiştir. Akalın'a göre de eski Sovyetler Birliği ülkelerinden Türkiye'ye ev işçiliği sektöründe çalışmak için göç etmiş kadınların genelde eğitim düzeylerine uygun işlerde çalışmadıkları ve *aşağı doğru sosyal hareketlilik* yaptıkları çoğu çalışmada vurgulanmakta olan bir durumdur (2014, s. 146).

Ek olarak hem bir “kadın” hem de bir “göçmen” olarak Türk iş piyasasında çalışmanın ne tür zorlukları olduğu kendilerine sorulduğunda hemen hemen hiçbir katılımcı çalışma hayatında kadın olmalarından yana bir sıkıntı yaşadıklarını ifade etmemiştir. Yalnızca bir katılımcı (K6) fuhuş yapan kadınlardan örtülü bir şekilde bahsederek bu gibi kişilerin pis insanlarla ilişkilerinin olduğunu, bu nedenle elbette bazı zorluklar yaşadıklarını belirtmiş, temiz ve dürüst çalıştıktan sonra hiçbir zorluğun olmayacağını vurgulamıştır.

Hayır, hiç olmadı. Bazı pis insanlar pis insanları tanıyor. Onların başlarına kötü şeyler geliyor tabi. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

... Burada da çalışmak kolay değil gerçekten. Temiz kalacaksın. Bazı insanlar için kolay kazanmak, ama benim için kolay değil. Ailen için onurunla çalışıp temiz para kazanmak her şeyden önemli. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

Özetle Türkiye'deki yaşamları sırasında toplumsal veya ekonomik herhangi bir alanda cinsiyetlerinin ve göçmen oluşlarının çok da baskın olmadığını belirten ka-

tılımcılar, çalışmaktan yılmadıklarını ve bu anlamda yaşadıkları her şeyi de zorluk olarak değerlendirmediklerini ifade etmektedirler.

Katılımcıların çalışma koşulları ise; çalışma süreleri, haftalık ve yıllık izinleri, sigorta durumları ve maaşları bakımından değerlendirilmektedir. Katılımcıların iş yerlerinde günlük çalışma süreleri genellikle 10-12 saat arasındadır. Daha çok yabancı müşterilerle ilgilenen ve satış yapan katılımcılar bunun haricinde genellikle dükkâna mal geldiğinde malı yerleştirmek, reyonları düzenlemek gibi işlerden de sorumludurlar. Haftalık izinleri ya cumartesi ve pazar iki gün ya da cumartesi yarım gün ve pazar tam gün olmak üzere bir buçuk gündür. Ayrıca yıllık izinleri de mevcuttur. Ne zaman ve ne kadar süre ile izin kullandıkları sorulduğunda ise istedikleri her zaman işverenden izin alabildiklerini ifade etmişlerdir.

Birçoğunun çalışma izninin olmaması doğal olarak sigortalı çalışmalarının da önünde bir engeldir. Ancak katılımcılardan çalışma izni olanlardan birinin ve hatta TC vatandaşlığı almış olan katılımcının da sigortasız çalışmakta olduğu görülmektedir. Bunun nedeni sorulduğunda ise kendilerine lazım olanın para olduğunu, yaşlarının zaten geçmiş olduğunu, bu yaştan sonra emeklilik beklentilerinin bulunmadığını vs. ifade etmişlerdir. Sigortasız oldukları için sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanamamaktadırlar. Bu nedenle çok acil veya dayanamayacakları bir durum olmadıkça hastaneye gitmeyi pek tercih etmediklerini belirtmektedirler. Ayrıca katılımcılardan biri (K1) ise eşinin sigortasından yararlandığı için sigortaya ihtiyacı olmadığını bu nedenle de kendi çalıştığı yerden sigorta talebinin olmadığını belirtmiştir.

Maaşları hakkında net bir rakam vermeyi tercih etmeyen katılımcıların haftalık aldıkları ücret ortalama 150 dolar civarındadır, aylık maaş alanları ise 2000 TL civarındadır. Bu rakamı kendi ülkeleri ile karşılaştırdıklarında, Türkiye'de aldıkları ücretin oraya oranla oldukça fazla olduğunu belirterek burada bir haftada kazandıkları ücreti, geldikleri ülkelerde bir ayda bile kazanmalarının zor olduğunu ifade etmektedirler.

Burada haftalık 120 dolar kazanıyorum. ... [03, Türkmenistan, 32, Ortaokul, Evli]

Asgari ücretten biraz daha fazla alıyorum, 2000 TL civarı. Orada çocuklarım kendileri çalışıyor. Benim burada kazandığım para beni geçindiriyor. Onlara para göndermiyorum. [05, Özbekistan, 52, Üniversite, Evli]

Aile Ekonomisine Destek ve Para Transferi: “Bir Haftalığımı Kendime Saklıyorsam, Diğerini Onlara Yolluyorum”⁷

Aile ekonomisine katkı ve para transferi, hem göçmen aile için hem de menşei ülke ekonomisi için oldukça önemli olup göçmenlerin aileleri ile kurduğu bu duygusal bağ, iki ülke arasındaki ekonomik kazanımları paylaşması açısından göçmen dö-

7 [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

vizleri ile her dönemde var olarak önemini korumuştur (Özkul, 2012, s. 486). Örneklem grubunu oluşturan kadınların da genel olarak aile ekonomisine katkı sağladıkları ve bunun için belli bir yaşa gelmiş hemen hemen her kadının çalıştığı ve/veya çalışmak zorunda kaldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda bu ülkelerden gelen kadınların birçoğunun ailesine maddi olarak bağımlı olmaksızın yaşamlarını idame ettirdikleri de söylenebilmektedir. Ayrıca Türkiye’de kazandıkları paranın büyük bir kısmını ailesine yollayan göçmen kadınlar hem ailelerinin bakım masraflarını karşılamakta, hem de ailelerinin memleketlerinde yaptıkları harcamalar ve yatırımlar için finansal destek oluşturmaktadırlar. Mümkün olduğu kadar az giderle İstanbul’da hayatlarını idame ettirmeye çalışan göçmen kadınlar, geride kalan annelerinin, çocuklarının, eşlerinin ve bazen hastalarının vs. bakım masraflarını da karşılamaya çalışmaktadırlar.

... Ben para gönderiyorum onlara. Oğlum da çalışıyor ama bir sürü masraf var. Camları değiştirmek lazım, kapıları değiştirmek lazım, para gönderiyorum... [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Burada haftalık 120 dolar kazanıyorum. Ama burada kiramız var, faturalarımız var. Artarsa (ayda) 500 dolar ancak memlekete gönderebiliyorum. [03, Türkmenistan, 32, Ortaokul, Evli]

Genel olarak uluslararası emek göçünün yoğun olarak yaşandığı coğrafyalardan gelmiş olan ve ailelerinde daha önce göç etmiş aile bireylerine rastlanan bu kadınların göç tecrübesine yabancı olmadıkları ve bu nedenle de katılımcıların birçoğunun çocuklarının veya torunlarının *farklı bir ülkeye* eğitim veya çalışma amacı ile gitmelerine oldukça sıcak bakmakta oldukları gözlemlenmektedir. Eğitime son derece önem verdiklerini ifade eden göçmen kadınlar, kendi ülkelerinde kaliteli eğitim olanaklarının olmadığını belirterek çocuklarını/torunlarını yurtdışında veya Türkiye’de okutmayı arzu ettiklerini ve bunun için onlara da para gönderdiklerini belirtmişler.

... Çocuklar, torunlar var. Onlara bakmak zorundaydım. Bir torunum Amerika’ya gidecek, şimdi okumaya para lazım. Mağazayı kapattım. Buraya geldim. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

Özetle, memleketlerinde kalan ailelerinin masraflarını karşılamanın, bu göçmen kadınların öncelikli hedeflerini oluşturmakta olduğu belirtilebilmektedir. Ki zaten araştırmanın örneklemindeki göçmen kadınların aile ve çevreleri ile kurdukları ilişkilere, ayrıca “aile”ye ilişkin algılarına bakıldığında, bu unsurların kendi yaşam önceliklerinin oluşumunda son derece etkili olduğu gözlemlenebilmektedir.

Bir Ticaret ve İş Bulma Merkezi Olarak “Kumkapı”

Uluslararası ticaretin yoğun olarak yapıldığı Kumkapı, bu özelliğinden dolayı da özellikle göçmen kadınların konumlandıkları en önemli mekânlardan biridir. Bu özelliği sayesinde adeta bir *göçmen mahallesi* haline gelmiş olan Kumkapı, farklı farklı etnik kökenden birçok göçmenin bir arada yaşadığı ve çalıştığı bir semt olmuştur. Çeşitli ticari faaliyetlerin yapıldığı Kumkapı’da toptan ve perakende tekstil ticareti yaygındır. Burada satılan ürünlerin alıcısı genellikle yabancı uyruklu kadınlar olup

genelde toplu alım gerçekleştirmektedirler. Bu kadınlar aldıkları malları yine aynı bölgede bulunan uluslararası kargolar aracılığıyla veya kendi imkânları ile kolilerle otobüslere yükleyip memleketlerine götürmektedirler. Bu ticaret türüne literatürde *bavul ticareti* adı verilmektedir.

Bavul ticareti, farklı ülkelerden gelen on binlerce insanı; üretim, ticaret ve taşımacılık unsurlarını içinde barındıran *uluslar ötesi bir ilişkiler ağı* içinde bir araya getirmektedir (Yükseker, 2003, s. 28). Bu durumda esasen bavul ticareti yapanların da uluslararası emek piyasası için oldukça önemli olduğu söylenebilmektedir. İçduygu'ya göre; 1990'larda turist vizeleriyle eski Doğu Bloğu ülkelerinden gelen 3 milyon kişinin %64'ünün bavul ticareti yapmış oldukları tahmin edilmekte ve bunların birçoğu vize sürelerini aşmadan evlerine dönme eğiliminde olup Türkiye'deki kaçak işgücü içinde yer almasalar da Türkiye'ye buralardan gelen yabancı kaçak emek göçünün öncüleri olarak görülebilmektedirler (2004, s. 34). Ayrıca Yüksek'e göre, Türkiye ile Doğu Bloğu ülkeleri arasında yapılan ekonomik amaçlı mekik göçü önemli bir olgu haline gelmiş olsa da bavul ticareti o dönemde bir anda ortaya çıkmış değildir (2003, s. 18).⁸

Katılımcılardan biri (K6) de Türkiye'de düzenli olarak bavul ticareti yaptığını ancak yaklaşık 10.000 dolarını çaldırınca burada kalıp para kazanmak ve kayıplarını telafi etmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Aynı zamanda şu an Gürcistan'da dükkânı bulunan gelinine de İstanbul'dan kargo ile toplu mal gönderdiğini ifade etmiştir:

Ticaret yapıyordum. Burada paramı ve pasaportumu çaldılar. Vizem bozuldu. Sonra kaldım burada, çalıştım. ... Gittim yeni pasaport çıkardım. Sonra Türkiye'ye döndüm oturma ve çalışma iznini aldım.

... Ben hiç düşünmedim burada çalışmayı. Çünkü orada ticaret yapıyordum. Turist vizesi ile Türkiye'ye geliyordum. Buradan aldığım malları götürüp orada satıyordum. Bazen kargo ile yolluyordum. Bavul ticareti yapıyordum. Orada mağazam vardı. Benim 10.000 dolarım ve pasaportum çalınınca mecbur kaldım. Parasız kaldım. Çocuklar, torunlar var. Onlara bakmak zorundaydım. Bir torunum Amerika'ya gidecek, şimdi okumaya para lazım. Mağazayı kapat-tım. Buraya geldim. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

Göçmen kadınlara Kumkapı'yı neden bir çalışma mekânı olarak tercih ettikleri sorulduğunda; Rusça bildikleri için burada kolay iş bulabildiklerini, tekstil sektöründe çalışmak isteyen göçmenler için ilk adresin burası olabileceğini, tanıdıkları olduğunu vs. belirtmişlerdir. Görece diğerlerinden çok daha uzun zamandır Türkiye'de bulunan katılımcılardan biri, Kumkapı'nın uluslararası otogara yakın olduğu için göçmenler tarafından hem çalışmak hem de yaşamak için öncelikli olarak tercih edilen bir yer olduğunu ifade etmiştir. Bu cevap, Kumkapı'nın adeta bir göçmen mahallesi haline gelişini büyük oranda açıklar görünmektedir. Bununla birlikte Kumkapı'daki ticaretin eskiden daha canlı olduğunu ifade edenler, yeni ticaret mekânlarının ortaya çık-

⁸ Bavul ticaretinin ilk örnekleri için ayrıca bk. Yüksek (2003, s. 18–22).

ması ile buranın eski önemini yitirdiğini ve buradaki pek çok dükkânın kapandığını belirtmektedirler.

Kumkapı'ya neden geldim? Çünkü otogar Kumkapı'ya yakındı. Eskiden de hep burada ticaret vardı, otogardan inen burada ilk iş arardı. Ayakkabıcılar, çantaacılar, dericiler vardı burada. Erkekler buralarda çalışırdı, makinecilik yapardı kadınlar da. [01, Ermenistan, 62, Üniversite, Evli]

Eskiden burada daha fazla müşteri olurdu. Şimdi Merter ve Güngören daha çok tercih ediliyor. Burada çok dükkân kapandı. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

Buralarda herkes yabancı, yabancı dil bilen insanlara çok ihtiyaç var. O yüzden burada çalışıyorum. [05, Özbekistan, 52, Üniversite, Evli]

Boş Vakit Değerlendirme Mekân ve Biçimleri: “15 Senedir Buradayım, Sadece Bir Kere Ayasofya'ya Gittim.”

Yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular ışığında göçmen kadınların, genel olarak çalıştıkları ve yaşadıkları semtlerin dışına çıkmayı çok tercih etmedikleri söylenebilmektedir. Gerek hayat pahalılığı gerekse yoğun çalışma hayatı göçmenler için yeni sosyal mekânlar edinmeye çok fazla imkân tanımamakta görünmektedir. Görüşme yapılan göçmen kadınlar için önemli olanın, kazandıkları parayı mümkün olduğu kadar az kullanmak, Türkiye'de masraflarını kısıp daha fazla para biriktirmek ve aynı oranda ailelerine göndermek olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcılara her ne kadar ısrarla bu soru yöneltirse de iş yerleri ve evleri haricinde bir cevap elde edilememiştir. Katılımcılardan birinin cevabı son derece açıklayıcıdır ki 15 senedir İstanbul'da olduğunu ancak sadece bir kere gezmeye Ayasofya'ya gidebildiğini belirtmiştir. Bu anlamda Türkiye'de yaşadıkları süre boyunca iş yerlerinin göçmen kadınların neredeyse tek sosyalleştiği yer olduğu ifade edilebilmektedir.

Burada bizim memleketten olan çok fazla var. Ama daha çok telefonla iletişim kuruyorum. Birebir çok fazla vaktim olmuyor. Gezmeyi de çok fazla sevmem. 15 senedir buradayım, sadece 1 kere Ayasofya'ya gittim. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Çalışma süreleri hayatlarında çok fazla yer kaplayan katılımcıların *boş vakit* algılarının iş dışında kalan ve evde geçirilen vakit olduğu görülmektedir. Boş vakitlerini değerlendirme biçimleri sorulduğunda ise genellikle gezmeye vs. vakitlerinin olmadığını, olsa bile evde dinlenerek ve haftalık çamaşır, ütü, yemek gibi işlerini yaparak boş vakitlerini değerlendirdiklerini belirtmektedirler.

Boş vaktim olmuyor ki. Buradan çıktuktan sonra koşarak gidiyorum, yemek hazırlığı, eşim işten geliyor... [01, Ermenistan, 62, Üniversite, Evli]

Yok, ben hiçbir yere gitmiyorum. Zaten bir pazar günü iznim var. O da çamaşır yıkayacaksın, yemek yapacaksın. Hiç vaktim kalmıyor. Bir yerlere gezmeye gitmeyi hiç canım çekmiyor. ... - İstanbul'u hiç gezmediniz mi? -Gezmedim diyemeyeceğim ama hep çalıştım geldiğim-

den beri. Önceden yatılı çalışıyordum. Haftada bir gün izin. Onda da çamaşırımı ütümü yapıyordum. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Arada bir yapılan düğünler ve eğlenceler ise bir istisnayı oluşturmaktadır ki katılımcılar düğün, nişan gibi etkinlikler, çeşitli kutlamalar vs. olduğunda bunlara katıldıklarını belirtmektedirler. Bununla birlikte yapılan başka sosyal faaliyetler olup olmadığı sorulduğunda ise zaman zaman çevrede yapılan toplantılardan haberdar olduklarını ancak kendi milletlerinden de olsa bu etkinliklere pek fazla katılım göstermediklerini ifade etmektedirler.

Eğlenceler, düğünler olduğunda onlara gidiyoruz ama ayrı toplantılarımız falan olmuyor. Ama ben gitmiyorum, biliyorum yapanlar var. Kiliselerde toplanmalar oluyor mesela. [01, Ermenistan, 62, Üniversite, Evli]

Ek olarak mevcut herhangi bir derneklerinin veya bir örgütlenme biçimlerinin olup olmadığı sorulduğunda, Türkiye'de bu tür bir ilişki kurmadıkları cevabı ile karşılanmaktadır. Bu anlamda Türkiye'de birçoğu mekik göçü yaparak yaşamakta olan bu göçmenlerin burada onları bağlayacak her türlü ilişkiden sakındıkları görülmektedir. Şehrin *görünmezleri* olarak nitelenebilecek göçmen kadınları burada ilgilendiren tek unsurun, aldıkları *para* olduğu ve iki coğrafya arasında bir yaşam sürmelerinin örgütlenme eğilimlerini neredeyse sıfıra indirdiği gözlemlenmektedir.

İlişki Kurulan Kişi ve Gruplar

Katılımcıların genelinin çok dar ve sınırlı bir alanda ilişki kurup sosyalleşmekte oldukları belirtilmişti. Buna paralel olarak Türkiye'de en fazla hangi gruplarla iletişim kurdukları sorulduğunda ise genellikle kendileri gibi göçmen olan kişilerle iletişim kuranların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Ancak bu iletişimin hafta sonları veya izin günlerinde birlikte vakit geçirme şeklinde sağlanmadığı dikkat çekmektedir. Katılımcılar çok fazla ihtiyaç duymadıkları sürece pek kimse ile görüşmemekte, görüştükleri ile de daha çok telefon üzerinden iletişim kurmayı tercih etmektedirler. Buna gerekçe olarak ise çok fazla vakitlerinin olmadığını göstermektedirler.

Burada bizim memleketten olan çok fazla var. Ama daha çok telefonla iletişim kuruyorum. Birebir çok fazla vaktim olmuyor... -Türk arkadaşlarınız var mı?- Tabi ki var. Çalışıyorum sonuçta, oluyor. Çalıştığım evdekiler Türk'tü. Bitkisel hayatta olan bir kanser hastasıydı. Geride kalan ailesi ile iletişimi koparmıyoruz. Telefonla konuşuyoruz. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Hem çalıştıkları hem de yaşadıkları semtler genellikle göçmen ağırlıkta olan yerler olduğundan olsa gerek, bu semtlerde kendi kökeninden veya kültürel olarak yakın hissettikleri milletlerden olan insanlarla daha fazla iletişim kurma eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Bununla ilgili olarak bir katılımcı (K3) burada kendisi gibi göçmen arkadaşları ile maddi olarak sıkıntıya düştüklerinde de birbirlerine yardım ettiklerini ve borç verdiklerini ifade etmiştir.

Annem ve eşim, Türkmenistanlı arkadaşlar var, onlarla görüşüyorum. Bir tane Türk komşum var, bir tek onunla iletişim kuruyorum. Farklı milletlerden insanlarla görüşmüyorum. [03, Türkmenistan, 32, Ortaokul, Evli]

Ayrıca araştırmanın örneklemindeki göçmen kadınlar, vakitlerinin önemli bir kısmını iş yerlerinde ve bittabi işverenleriyle geçirmektedir. Bu bağlamda işverenleriyle kurdukları ilişki düzeyi ve bu ilişkinin nasıl olduğu son derece önemli görünmektedir. Bu anlamda bir iş yeri yalnızca herhangi bir çalışma mekânı değil; aynı zamanda sosyalleşmenin de gerçekleştiği, ev sahibi toplumla en ikincil ilişkilerin de kurulduğu bir ortamdır ve katılımcıların ekonomik ve sosyal yaşamlarında en yoğun ve yakın ilişki içinde olduğu kişilerin işverenleri olduğu da mülakatlar esnasında gözlemlenmiştir. Sosyal hayatlarında pek fazla aktiviteleri olmayan, sosyalleşmekten uzak duran göçmen kadınlar, işverenlerinin aile toplantılarına ve hatta şehir dışındaki düğünlerine dahi gidebilmektedirler.

Arkadaşlara ayıracak çok fazla vaktim olmuyor, genelde evdeyim. Ev işleri oluyor. Ama tabi başım sıkıştığında burada bana yardım edecek çok arkadaşım var. Evde çalışan Gürcü kadınlar, işverenim yardım ediyor bir şeye ihtiyacım olduğunda. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

Ben nerde çalıştıysam sağ olsun hiç biri bana öyle davranmadılar, beni ayrı koymadılar. Çalıştığım her yerde aile gibiydik. Zaten ben doktor referansı ile o evlere gittim hep. İnsanlar o yüzden güveniyorlardı. Bana yönelik bir korkuları olmamıştı. Hâlâ çağırıyorlar beni. Burada 2 ayım kaldı ama yine de istiyorlar mesela. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Geri Dönüş Eğilimlerine Dair: Memleketine Gidiş ve Ailelerinin Geliş Sıklıkları

Katılımcı olan göçmen kadınların ailelerine olan hasretlerini dindirmek amacı ile 10 gün ile 3 ay arasında değişen yıllık izinler aldıkları ve çoğunun bu izinlerini memleketlerinde kullandıkları dikkat çekmektedir. Bazı zamanlarda uzuca süre kendileri memleketine gidemeyen katılımcıların uzaklardaki akrabalarından ve ailelerinden birilerinin Türkiye'ye gelmekte olduğu görülmektedir. Ancak yapılan görüşmelerde bu, çok sık rastlanılmayan bir durumdur.

Memleketlerine gidiş aralıkları farklılaşan katılımcıların genelde 1 veya 2 yılda bir memleketlerine gidip gelmektedirler. Bu sürenin neden bu kadar uzun olduğu, neden daha sık gidip ailelerini ziyaret etmedikleri sorulduğunda ise biletlerin pahalı oluşu ve gitmenin oldukça masraflı oluşu ifade edilmiştir. Düğün ve cenaze gibi ayrıcalıklı bir durum olmadığı sürece katılımcılar ziyaretlerini bu aralıklarda gerçekleştirmekte görünmektedirler.

Ben şimdi geleli 4 ay oldu. 1 yıl dolduktan sonra gideceğim. - Gittiğinizde ne kadar kalıyorsunuzuz? -10 gün- 1 ay arası değişiyor. [03, Türkmenistan, 32, Ortaokul, Evli]

Düğün, cenaze olursa gidiyorum. Bayramlarda gidiyorum. [01, Ermenistan, 62, Üniversite, Evli]

Ancak eğer göçmen kadınlar düzensiz konuma düşmemiş ve vize yenilemeleri gerekiyorsa 3 aylık aralıklarla memlekete gitmekte ve/veya gitmeleri gerekmektedir. Görüşülen göçmen kadınlardan bir kısmı, ilk dönemde vize yenilemek için 3 ay sürelerle giriş çıkış yaptıklarını ve zamanla bu sürecin oldukça maliyetli olduğuna kanaat getirdiklerini belirtmişler. Onlar için bir süre kaçak kalıp sınırdan çıkarken görece daha düşük cezaları ödeyerek memleketlerine gitmek, yol masrafları ve aylarca geçirilen işsiz zamanların yanında daha kârlı bir seçenek olarak görülmektedir.

Eğer ki vize yenilememiz gerekiyorsa gitmemiz gerekiyor. Ama yoksa kaçak kalıp ceza ödüyoruz. Ceza sürekli değişiyor, kaçak kaldığımız ilk ay için 500 lira ödüyorsunuz. Sonraki her ay için 50 lira. Böyle bazen gidip geliyoruz. Yılın yaklaşık 9 ayı buradayım. 3 ay memlekete gidiyorum. [02, Moldova, 43, Meslek Yüksek Okulu, Boşanmış]

En son bayağı kaçak kaldım. 6 sene hiç gitmedim. O 6 sene kaçaktım. Ceza ödedim. Onu hemen hemen herkes ödüyor. Ama artık Mayıs'ta gideceğim. Sürem doluyor. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Geri Dönüş Arzusu: “Her Sene Bu Son Diyorum, Ama Bitmiyor!”¹⁰

Her ne kadar görüşme yapılan göçmen kadınlar İstanbul'da çalışıp aile ekonomileri için önemli bir finans kaynağı olarak ailelerinin ve kendilerinin ekonomik refahlarını yükseltmeler de katılımcıların büyük çoğunluğunun geri dönüş arzusunda olduğu gözlemlenmektedir. Daha ne kadar kalacakları ve ne zaman dönecekleri son derece muğlak olsa da katılımcılar için memleketlerine dönecekleri ve hayalini kurdukları hayatları yaşayacakları düşüncesi, onları iş hayatlarında son derece motive eden bir unsur olmaktadır.

Geride ailesini bırakıp gelmiş olan bu göçmen kadınların birçoğunun dönüş arzusu nedeniyle Türkiye'de kalıcı ilişkiler kurmaktan sakınmakta oldukları gözlemlenmektedir. Memleketlerinde bıraktıkları aileleri ve hayatları, orada da sürdürülmesi gereken bir yaşam mücadelesinin varlığı, buradaki kalış süresini mümkün olduğu kadar kısa tutmayı gerektirdiği düşüncesinde olan katılımcılar için bu düşünce kısa vadede gerçekleştirebildikleri veya gerçekleştirebilecekleri bir eylem olarak görünmemektedir. Bir katılımcının (K3) “*Bilmiyorum, her sene bu son diyorum ama bitmiyor, bir türlü dönemiyorum. Çalışmaktan sıkıldım. Evde çocuklarımın yanında olmak istiyorum, çocuklarımı evlendirip torun bakmak istiyorum.*” şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı gibi bu göç türünün sonu bir türlü belli olamamaktadır.

Memleketlerine olan özlemlerinin her daim var olduğu hissedilen katılımcılar arasında, Türkiye'de evlenerek Türk vatandaşlığına geçen katılımcı (K1) için ise geri dönüş çok mümkün görünmemektedir. Zira eşinin ve kendisinin yıllardır Türkiye'de olduğunu ve Türkiye vatandaşı olduğunu ifade eden katılımcı, aralıklarla memlekete-

10 [02, Moldova, 43, Meslek Yüksek Okulu, Boşanmış]

ne gittiğini ancak kesin olarak bir dönüş gerçekleştiremeyeceğini, memleketine dair her şeye artan teknolojik imkânlarla zaten ulaşabildiğini ifade etmiştir:

Eskiden telefonlar yoktu. Biraz zorluk çekiyordum. Şimdi her an konuşabilirim. Memleketteki akrabaları tabii ki özleyorum ve gitmek istiyorum. Ama herkes ekmeğinin arkasından koşuyor. Çok fazla fırsat olmuyor. Gidiş geliş masrafları çok oluyor. Onun için yılda 1 kere veya 2 yılda 1 kere gidiyorum. 10-20 gün kalıyorum, o da yetmiyor. Ama yine de dönme-yi düşünmüyorum. Benim zaten memlekette yiyeceğim falan da geliyor. Çocuklar biliyor buraya kim gelecek. Kolilerle memlekette yiyecek yolluyorlar. [01, Ermenistan, 62, Üniversite, Evli]

Kendi memleketlerinde yapacakları yatırımların ekonomik kaynaklarını oluşturmaya çalışan bazı katılımcılar ise gerekli bütçeye büyük ölçüde ulaştıklarını, bundan sonra ekonomik faaliyetlerini kendi memleketlerinde devam ettirmeyi arzu ettiklerini belirtmişlerdir.

2-3 yıl daha çalışırım. Sonra sağlık olursa aynı ticaret işine dönerim. Türkiye’den Gürcistan’a mal satmaya devam edeceğim. Şu an gelinim ufak bir dükkân işletiyor zaten, buradan mal gönderiyorum. Bazen gelin gelip buradan mal alıp götürüyor. Çok istedim kendi dükkânımı açayım ama olmadı. İnşallah döntünce olur. [06, Gürcistan, 60, Üniversite, Evli]

İleriye Dönük Planları ve Hayalleri: “Artık Gitmeyeceğim Bir Yere, Evime Gitmek İstiyorum”¹¹

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından geçen 27 senede hâlâ ekonomik düzelmenin olmadığını ifade eden göçmen kadınlar için çalışmak, para kazanıp geçimlerini sağlamak, geleceklerine yatırım yapmak kaçınılmaz görünmektedir. Bu bağlamda katılımcılara geleceğe yönelik planları ve hayalleri sorulduğunda, özellikle yatırım amaçlı ekonomik planları olduğu görülmektedir. Bunların en bariz örneklerini ev almak ve kendi ülkesinde iş kurmak oluşturmaktadır. Özellikle Türkiye’de geçimini sağlamaya çalışırken bir taraftan da memleketteki hasta annesine ve ona bakan çocuğuna para gönderen bir katılımcı (K4) kendi memleketinde bir tavuk çiftliği kurup ticaret yapmayı hedeflediğini belirtmiştir. Bunun için gerekli olan malzemeleri zaman zaman Türkiye’den temin ettiğini, bir müddet daha çalışıp sonra gidip oğlu ile beraber kendi işini kuracağını ifade etmiştir.

Çok şey var da bakalım. Oğlumla konuşuyoruz. Düşünüyoruz bir şeyler. Tavuk çiftliği kurmayı düşünüyoruz. Oğlum bu konuda bilgili. Ben de bakarım. Kuluçka makineleri var, onları aldım. Yıllarca burada o işi kurmak için yatırım da yaptım ayrıca. Burada hem sermayemi biriktirdim. Orada çocuğumu okutup baktım. Anneme baktım. Burada kiramı ödedim. Bazen buradan mal toplayıp gönderiyordum, annem satıyordu. O ev masraflarını görüyordu. Burada benim param kalıyordu. [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

11 [04, Ukrayna, 38, Üniversite, Boşanmış]

Göçmen kadınların ileriye dönük hayallerinin birçoğunun memleketlerine ilişkin olduğu söylenebilir. Bu planlar bazen maddi boyutta iken bazen tamamen manevî, duygusal boyuttadır. Katılımcıların maddi planları arasında ev almak, iş kurmak, çocuklarını/torunlarını okutmak ve onları evlendirmek yer alırken; ileriye dönük duygusal beklentileri arasında ise memleketlerinde ailelerin yanlarında olmak, torunlarına vs. bakmak yer almaktadır.

Çocuklarımı okutup evlendirmek... Çocuklarımı okutmak için çalışıyorum. [02, Moldova, 43, Meslek Yüksek Okulu, Boşanmış]

Sonuç olarak uzun yıllardır Türkiye'de bulunan katılımcıların geleceğe yönelik en temel planlarının memleketlerine dönmek, çalışacaklarsa bile orada çalışmak olduğu görülmektedir. Bu amaçla Türkiye'de para biriktiren göçmen kadınlar, ailelerinin geçimlerini sağlamanın yanı sıra uzun vadede ekonomik refahlarını da garantiye almak arzusundadırlar. Uzun vadede Türkiye'de kalıcı olan katılımcıların ileriye dönük planları genellikle Türkiye'ye ilişkindir. Daha rahat bir yaşam sürmek, kiradan kurtulup ev sahibi olmak, çocuklarına daha iyi eğitim ve yaşam imkânı sağlamak, ailesini bir yerde toplamak ve ailesi ile birlikte yaşamak katılımcıların Türkiye'ye yönelik planlarıdır.

Burada bir ev almayı çok istedim. Param da vardı. Türkiye'den dünya kadar mal götürüyordum. Çok iyi ticaret yapıyordum. O zaman çok istedim ama eşim kabul etmedi. Şimdi dönmeyi ve ticaret yapmayı düşünüyorum. [06, Gürcistan, 62, Üniversite, Evli]

Orada çocuklarıma ev yapmam lazım. ... Onları evlendirmem lazım. Onlar için zaten çalışmaya geldim. Eşim burada zorlanmasın tek başına, ben de ona destek olmak için geldim. 1 yıldan sonra inşallah çocuklarımı da aldıracağım yanına. Burada düzenli bir hayat kuracağım. Karı-koca şu an ayrı çalışıyoruz. En büyük isteğim beraber bir yerde çalışmak. [03, Türkmenistan, 32, Ortaokul, Evli]

Tartışma ve Sonuç

Küreselleşme ile birlikte artan insan hareketliliği içerisinde kadınların gerçekleştirdiği emek göçü, son derece önemli bir paya sahiptir. Küreselleşme ile beraber artan göçlerde kadın yoğunluğunun son dönemlerde artış göstermesi özellikle 1980'li yıllardan sonra literatürde *göçün kadınsılaşması* tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin parçalanmasının ardından Türkiye'ye yönelen göçmen kadın emek gücü, bu tartışmaların 1990'lı yıllardan sonra ülkemizde de gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu gelişme, Türkiye'yi *göç alan bir ülkeye* dönüştürürken göç eden kadınlar da Türkiye emek piyasasında kendilerine yer bulabilmişlerdir. Post-Sovyet dönemde Türkiye'ye gelen göçmen kadınlar, özellikle ucuz iş gücü sağlamaları, görece nitelikli ve eğitilmiş olmaları, birçoğu kaçak çalışan olmalarından dolayı işverenin (sigorta ve benzeri) masraflarını azaltması gibi nedenlerle emek piyasasında talep görmüşlerdir.

Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin eski Sovyetler Birliği ülkelerine yönelik uyguladığı esnek vize uygulamaları sayesinde özellikle Ukrayna, Moldova, Rusya, Azerbaycan gibi ülkelerden çalışma amacı ile Türkiye'ye gelen göçmen sayısında artışlar olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, hüküm sürdüğü coğrafyalardan ekonomik ve siyasi varlığını geri çekmiş, bu nedenle yıllardır birliğe bağlı olan ülkelerde ciddi ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar meydana gelmiştir. Artan işsizlik, yoksullukla beraber bozulan aile yapısı vs. gün geçtikçe kaynak ülkelerdeki itici faktörleri artırmıştır. Bununla birlikte benimsenen neoliberal ekonomi politikalarının sağlamış olduğu ekonomik imkânlar, görece yüksek refah ve ücretler, kendi ülkelerine olan coğrafi ve kültürel yakınlık gibi durumlar Türkiye'de göçmenler için çekici faktörleri oluşturmuştur.

Gerçekleştirilen araştırmada görüşme yapılan göçmen kadınlardan, biri ortaokul ve biri teknik okul mezunu olan iki katılımcı haricindeki tüm katılımcılar, üniversite mezunu ve profesyonel mesleklere sahiptirler. Yüksek eğitilmiş kişilerde görülen akademik/mesleki doyum beklentisi, üniversite mezunu olan katılımcılarda neredeyse hiç gözlemlenmemektedir. İki ülkeyi yalnızca ücretler bağlamında değerlendiren katılımcılar, şu an kendi ülkelerinde doktorluk yapan birinden daha fazla para kazandıklarını ifade etmişler, Türkiye'de de zaten denklikleri olmadığından kendi mesleklerini yapma gayesinde olmadıklarını belirtmişlerdir.

Türkiye'ye gelişlerinden bugüne kadar ortalama 13 yıldır Türkiye'de emek piyasasında bazen düzenli, bazen düzensiz olarak çalışmış olan bu göçmenler, Türkiye'de buldukları süre içinde yalnızca tekstil sektöründe değil; ev, bakım ve ofis hizmetlerinde de çalışmışlardır. Hemşirelik, tıp gibi bölümlerden mezun katılımcıların daha çok hasta bakımı yaptıkları, ortaokul ve teknik okul mezunlarının ise ev ve ofis hizmetlerinde temizlikçi veya servis elemanı olarak çalıştıkları dikkat çekmiştir. Bu bakımdan genel olarak literatürde *vasıf düşüşü*, *aşağı doğru sosyal hareketlilik* ve/veya *vasıf kaybı* yaşadığı belirtilen bu göçmenlerin esasen çok da sosyal sermayelerine ters düşen işler yapmadıkları gözlemlenmiştir. Bakım ve ev hizmetleri, göçmen kadınlar arasında çok fazla tercih edilen bir sektör değildir. Zira bakım ve temizlik hizmetlerinde çalışmak; kapalı bir çalışma ortamına sahip olması, belirli bir mesaisinin olmaması, ruhen ve bedenen oldukça yorucu olması ve bununla birlikte karşılığında alınan ücretlerinin görece daha düşük olması gibi nedenlerle özellikle dil bilen göçmenler için pek de kârlı görünmemektedir.

Göçmen kadınlar için göç kararı her ne kadar bireysel bir karar gibi gözükse de esasen ekonomik sıkıntıları nedeniyle ailece ortak alınan bir karar olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü göçmen kadınların Türkiye'deki varlığının amacı zaten ailelerinin ekonomik refahını yükseltmek, onların daha iyi koşullarda daha rahat bir yaşam sürmelerini sağlamaktır. Göç kararı alırken katılımcıların en büyük motivasyon kay-

nakları ise *aracılar* olmuştur. Türkiye'de iş ve kalacak yer bulma konusunda aracı kişi ve kurumların varlığı göçmen kadınlar için göç masraflarını düşürmekte ve göze alınması gereken riskleri azaltmaktadır. Bu anlamda katılımcıların hemen hemen hepsi Türkiye'ye gelmeden çalışacakları ve kalacakları yerleri, sahip oldukları ağlar sayesinde ayarlamışlardır.

Türkiye'de ekonomik ve sosyal yaşam içerisindeki göçmen kadınları kentin ve ekonominin silik, görünmeyen yüzleri olarak değerlendirebilmek mümkün görünmektedir. Sosyal yaşam içinde kendilerini toplumdaki son derece izole edebilmiş olan bu göçmen kadınların ilişki kurdukları kişi ve gruplar oldukça sınırlı olmakla birlikte ilişki içinde oldukları kişilerin genellikle işverenleri ve onların aileleri, komşuları ve ev sahipleri olduğu görünmektedir. Ayrıca örgütlenme faaliyetlerinin ise hiç olmadığı, Türkiye'ye yalnızca para kazanıp gitme arzusuyla geldikleri ve bu nedenle burada kendilerini bağlayacak, görünmezliklerini ortadan kaldıracak herhangi bir faaliyete girişmemekte oldukları gözlemlenmektedir.

Katılımcıların hemen hemen hepsi kiralık odalarda kalmakta, kendileri gibi göçmen kişilerle aynı daireyi paylaşmaktadırlar. Türkiye'de yaşamın oldukça pahalı olduğunu belirten katılımcılar, kendi ülkelerine kıyasla çok daha fazla kazandıklarını ancak burada masraflarının da oldukça fazla olduğunu, bu nedenle masrafları azaltmak için çeşitli stratejiler geliştirdiklerini ifade etmektedirler. Bunlardan en önemlileri ise odalarını başkalarıyla paylaşarak kira masraflarını azaltmak ve dışarıda çok vakit geçirmeyerek para harcamamaktır.

Elde edilen bulgular ışığında, Türkiye emek piyasasında kayıtsız olarak istihdam edilen göçmen kadınların problemlerine ilişkin önerilecek çözümler; çalışma-oturma izinlerinin, bürokratik işlemlerinin hem işveren hem de göçmenler için kolaylaştırılması yönündedir. Bu tür işlemleri vakit ve para israfı olarak gören göçmen kadınlar ve işverenler her ne kadar bu hallerinden memnun olsalar da sağlık ve emeklilik gibi sosyal güvence hizmetlerinden düzensizliklerinden ötürü yararlanamamaktadır. Yine düzensizlikten kaynaklı örgütlenme faaliyetlerinin azlığı, göçmenlerin problemlerinin kamusal alanda yeterince dile getirilememesine neden olmaktadır. Bu bağlamda göçmen kadınların emek piyasasındaki düzensizlikleri, istismara oldukça açık bir özelliktir. Bu açıdan emek piyasasındaki göçmenlere yönelik hukuki düzenlemelerin zorlayıcı ve geçici politikalarla yapılması yerine göçmenlerin her alanda varlıklarını ortaya koyabilecekleri sürdürülebilir, esnek ve düzenleyici politikalar üretilmesi gerekli görülmektedir. Bu şekilde göçmen kadınların hem istismara açık olan bu esnekliklerinin ve düzensizliklerinin kötüye kullanılması engellenmiş olacak, hem de onlar birtakım sosyal güvence imkânlarından böylelikle faydalanabileceklerdir.

The Migration Profile of Women Labor Turned Toward Turkey in the Post-Soviet Period: The Example of Female Sales Representatives in the Textile Sector in Kumkapı

Hilâl Çakmak^a, Irmak Yaman^b

Abstract

Following the independence of countries from the USSR at the beginning of the 1990s, intense immigrations from these countries beyond their borders were experienced for reasons such as the extreme poverty, declining wages, and political instability that emerged there. In these migrations, which are known as post-Soviet migrations, Turkey became an important target country for immigrants due to reasons like its demand for an actual work force, flexible visa applications, and geographical proximity. This study addresses the positions of female migrants originally from the former Soviet Union who work in Istanbul's textile sector in Kumkapı. The scope of the research aims to examine these female migrants' issues, such as the processes in choosing migration, the economic and social reasons for immigrating, work conditions, the support they provide to the family economy, evaluating the types of free time and locales, their inclination to go back, plans for the future, and their relationships with Kumkapı, which is an important center on labor market participation. In-depth interviews have been performed with six female immigrants in this qualitative study realized in Kumkapı. The participants generally see demand in the labor market for reasons such as their provision of low-labor force in particular, they are educated and relatively qualified, many work illegally, and they reduce many employer expenses. The migrant women, who can be evaluated as the faded unseen faces of the city and the economy, are observed to work regularly or irregularly in not only the textile sector but also in home, maintenance, and office services, as well as to not work in jobs that are inimical to their social capital; the greatest sources of motivation in the migration processes is observed to be intermediaries.

Keywords

Female migrant labor to Turkey • Feminization of migration • Kumkapı • Undocumented and irregular migration • Profile of migrant women

a (✉) Hilâl Çakmak, Master of Arts in Advanced Migration Studies, Faculty of Letters, İstanbul University, Fatih, İstanbul 34134 Turkey. Email: hilal.cakmak9@gmail.com

b Master of Arts in Advanced Migration Studies, Faculty of Letters, İstanbul University, Fatih, İstanbul 34134 Turkey. Email: irmakyaman@yahoo.com

Received: April 13, 2018

Accepted: June 19, 2018

Online First: July 1, 2018

Copyright © 2018 • The International Refugee Rights Association • <http://mejrs.com/en>

ISSN 2149-4398 • eISSN 2458-8962

DOI 10.12738/mejrs.2018.3.2.0005 • Summer 2018 • 3(2) • 197–228

Focusing on migrant women involved in the labor market in the Kumkapı district of Istanbul after the dissolution of the Soviet Union, this study discusses the immigration and employment processes of migrant women who work in shops selling textile products in Kumkapı, the social and spatial relationships they have established, the people who play a role in this process, and the position and importance of institutions.

When looking at Turkey's history of immigration, migrations from the former USSR can be said to both bring Turkey to the position of *a country that receives immigrants* (Bulut, 2016, p. 71) as well as to have a significant place in terms of bringing the concept of feminization of migration to the literature on Turkish migration. The fact that migrant women have higher education levels is another characteristic of these migrations. Criticisms directed at this situation, where female migrants who work in jobs requiring fewer qualifications in Turkey in relation to their own professions after migrating and that open the way to mental waste, are also available (Ünlütürk, Ulutaş, & Kalfa, 2009, p. 15). These migrant women, generally working in the health, food and drink, entertainment, care services, textile, and prostitution sectors, as well as others in Turkey (İçduygu, 2004, p. 11), at the same time form a sector known as the "suitcase trade" by creating a unique area for themselves in trade. Kumkapı is a district that has been significantly developed by the sector and has also become a home for secretive and informal sectors (Çakırer Özservet, 2014, p. 21). The district of Kumkapı is an important living and work area for migrants due to reasons like being an international trade center, having a central location in accessing many transportation hubs, and the reduced visibility irregular migrants have thanks to its cosmopolitan structure.

Method

In selecting the sample of the research, the shops that sell textile products in the Kumkapı district of Istanbul have been identified as the sample unit at one time from within the universe using the selection style of *single-stage sampling*. Female participants were selected using a form of analogous sampling (a subset of the *objective sampling* selection method) in a *non-arbitrary* manner from similar subgroups who had been governed by a form of communist government, left their country due to the economic instability when their regime had collapsed, and migrated to the district of Kumkapı, the sample unit. In this context within the scope of the research, in-depth interviews were performed using a semi-structured interview form with six migrant women who had come to Turkey through regular or irregular ways from various countries whose economy had destabilized after the disintegration of the USSR and who are employed in stores in Kumkapı that sell textiles within the Turkish labor market. All the female participants forming the sample have been selected from those working at different work places and who have a better level of

Turkish. The interviews were performed at the participants' places of work in Turkish at times when customers were few; voice recordings were made. Notes taken after the interviews from the voice recordings have been included in the analysis.

Findings

The obtained findings have been evaluated under the headings of "Demographic and Sociocultural Information," "The Decision to Migrate to Turkey: Economic and Social Reasons," "Intermediary Persons or Institutions," "Money Transfers and Supporting the Family Economy," "Kumkapı as a Trade and Employment Center," "Forms and Localities for Evaluating Free Time," "People and Groups with Whom Relations Have Been Established," "On Their Tendencies to Return: Going Back to the Homeland and the Frequency of Families' Coming," "The Desire to Go Back," and "Plans and Dreams for the Future."

When examining the obtained findings, the presence of any acquaintances or relatives in Turkey and its geographical and cultural proximity, which may be specified among the reasons for migrant women choosing Turkey, form important sources of motivation that had affected the migrant females. At the same time, if the reasons for migrating from their own country are looked at, the most identified among these reasons are shown as rising unemployment, low wages, families being scattered, and inadequate social and economic opportunities.

The work the migrant women do in various sectors in the process of becoming a part of the Turkish labor market in addition to sectors in general like elderly/child care and cleaning, are observed as a step process with the aim of being able to learn Turkish when they begin working relatively more qualified jobs such as the sales consultancy where they worked during the interviews. Kumkapı, being an international trade center, has become an employment center for such jobs and a type of living center for immigrants. The fact that these employees are seen to be quite popular is easily observed in the district of Kumkapı, which is an important center for finding work for migrant women coming from former Soviet Union countries, especially those who are multi-lingual.

Trying to stay in very tight relationships with their families and homelands, these migrant women can be said to send a large portion of the money they earn in Turkey to their families and thus contribute both to the economy of Turkey and their own countries through the *migrant foreign exchange of currency*. In this sense, those working in Turkey to sustain their livelihood with as few expenses as possible are observed trying to reduce their living costs in a way that is also removed from any type of social activity while doing this. Constantly coming and going to their countries, the participants' social relationships in Turkey are seen to remain limited

only to where they live and work, and the people they establish relationships with are seen to be quite few in number. The people who have the most relationships are employers and those who are intermediaries for those coming to Turkey.

Lastly, the migrant women, many of whom wish to return, can be said to avoid building permanent relationships in Turkey and usually invest in their homelands. Although the time to return home permanently is also ambiguous for the participants, almost all of them have the general desire to end this back and forth migration one day.

Results

These female immigrants, having come from former USSR countries and been working in the labor market in Turkey, sometimes regularly, sometimes irregularly, on average for 13 years since coming to Turkey, do not only work in the textile sector while in Turkey; they have also worked in home, care, and office services. Participants who have graduated from departments like nursing and medicine are noted to perform more patient care, while middle school and technical school graduates are noted to work as cleaners or service agents in home and office services. From this perspective, these immigrants (generally identified in the literature as experiencing a *de-qualification/de-skilling*, *downward social mobility*, and/or *loss of qualifications*) are observed mainly to also not do jobs that are inimical to their social capital. Care and home services, not a sector, are highly preferred among the migrant women. Because of reasons like having an indoor work environment, not having a specific overtime, and being really tiring for the soul and body, as well as the wages obtained in contrast with all this being relatively low, maintenance and cleaning services also do not appear very profitable.

These immigrant women in the research sample can be named as the faded unseen faces of the city due to both their *unregistered status* as well as their choices to live in limited locales with limited opportunities for the purpose of reducing their living expenses.

As a result of the obtained findings, these migrants' inability to benefit from social security services (especially those with informal employment), the clear occurrence of exploitation of their flexible labor force, and not having any channels or organizational activities where their voices can be heard publicly can be seen as important issues. At the same time, in forming the legal working conditions of immigrants in Turkey, the request for too many documents, the multitude of bureaucratic procedures, and the thought that these processes will lead to material and temporal losses for them can be shown as obstacles in front of the legitimacy of immigrants.

Kaynakça/References

- Akalın, A. E. (2014). *Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların toplumsal ve iktisadi varoluş stratejileri üzerine sosyolojik bir analiz* (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Aslan, Ş. ve Güzel, Ş. (2016). *Uluslararası göç ve göçün kadın üzerine etkileri*. A. Diken ve A. Buluş (Ed.), *2nd International Congress on Applied Sciences: Migration, Poverty and Employment* içinde (s. 310–320). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu.
- Birgül, S. (2013). İstanbul Kumkapı, Telli Odalar Sokak’ta yaklaşık son yirmi yıllık (1994-2013) değişimin incelenmesi ve değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Bulut, R. (2016). *Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden Türkiye’ye legal ve illegal işgücü göçleri*. A. Diken ve A. Buluş (Ed.), *2nd International Congress on Applied Sciences: Migration, Poverty and Employment* içinde (s. 70–76). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu.
- Çakırer Özservet, Y. (2014). You know, we live in fear: Transit migrants with their neglected disabilities in Istanbul – Kumkapı. *International Journal of Architecture and Planning*, 1(2), 20–36.
- Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2010). Rusya’dan Türkiye’ye uluslararası göç: Antalya’daki Rus göçmenler. *Ege Coğrafya Dergisi*, 19(1), 13–30.
- Gür Geden, A. (2014). İç ve dış göç bağlamında Kumkapı’da sosyal çatışma (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Gür Geden, A. ve Adıgüzel, Y. (2016). Ayrımcılık ve sömürü: Kumkapı’daki Afrikalı sığınmacıların çalışma koşulları ve sığınmacılara yönelik tutumlar. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 1(1), 5–18.
- İçduygu, A. (2004). *Türkiye’de kaçak göç*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Kurt, A. (2014). *Küreselleşme kapsamında göç ve emeğin feminizasyonu (kadınlaşması): Trabzon hizmet sektöründe yabancı göçmen kadın emeği* (Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Özkul D. (2012). *Ulus ötesi göç: Uluslararası göç yazınında yeni bir paradigma*. S. G. İhlamur, N. Öner, A. Öner Şirin (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* içinde (s. 483–500). İstanbul: İletişim.
- Şenol Sert, D. (2012). *Uluslararası göç yazınında bütünlüyci bir kurama doğru*. S. G. İhlamur, N. Öner, A. Öner Şirin (Ed.), *Küreselleşme çağında göç* içinde (s. 29–47). İstanbul: İletişim.
- Tarih Bilimi.(2017). *Bağımsız Devletler Topluluğu*. <http://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/bagimsiz-devletler-toplulugu/> adresinden edinilmiştir.
- Toksöz, G., Erdoğan, S. ve Kaşka, S. (2012). *Türkiye’ye düzensiz emek göçü ve göçmenlerin iş piyasasındaki durumları* (IOM Proje Raporu). <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/25305/> adresinden edinilmiştir.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Kalfa, A. (2009). Göçün kadınlaşması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimleri. *Fe Dergi*, 1(2), 13–28. <http://cins.ankara.edu.tr/goc.html> adresinden edinilmiştir.
- Yapar Saçık, S. (2013). Türkiye’de bavul ticaretinin dış ticaret içerisindeki yeri ve büyüme – bavul ticareti ilişkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4), 807–815.
- Yükseker, H. D. (2003). *Laleli – Moskova mekiği: Kayıtdışı ticaret ve cinsiyet ilişkileri*. İstanbul: İletişim.